

**SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

30

GÜZ 2010

**SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

- Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SÜİFD), **hakemli** bir dergi olup, yılda iki defa (Bahar/Güz) yayınlanır.
- Dergide telif, tercüme, makale, araştırma notu, tebliğ ve konferans metinleri, kongre, sempozyum, panel vb. tanıtımları, kitap, tez değerlendirmeleri, literatür incelemeleri, sadeleştirmeler, bilimsel röportajlar, çağdaş ve geçmiş ilim adamlarıyla ilgili tanıtımlar vb. yazılar yayımlanır.
- SÜİFD, tüm araştırmacıları açıktır. Bilimsel ölçütlere ve yayın ilkelerine uygun her çalışma dergide yayımlanabilir.
- Yayımlanacak yazılar 12 punto Times 1,5 satır aralığı standardında (resim, şekil, harita vb. ekler dahil) 30 sayfa (A4) geçmemelidir. Bir yazının aynı sayıda toplam sayfa sayısı 30'u geçmeyecek şekilde en fazla 2 makalesi yayımlanabilir. Hakemli çalışmaların dışındaki (tanıtımlar, bilimsel röportajlar, biyografiler vb.) buna dahil değildir.
- Makalelerin 100-150 kelime arası özeti ve bu özeti iki dilde (Arapça ve bir Batı dilinde) çevirisi; yabancı dilde yazılan makalelerin ise Türkçe ile Arapça çevirisi verilir. Arapça bir makalenin Türkçe ve herhangi bir Batı dilinde özeti verilmelidir. Makale başlığının ise İngilizce çevirisi yapılır. Makalelerin sonuna mutlaka Kaynakça eklenmelidir.
- Yazılar (tercümeler orijinal metinleriyle birlikte) üç nüsha halinde editöre teslim edilir. Bunlardan ikisinde yazarın tanıtım ismi ve akademik unvanı yer almaz.
- Makaleler en az iki hakemin incelemesinden geçtikten sonra yayımlanır.
- Yazıların bilimsel, hukukî ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yayımlanmayan yazılar iade edilmez.
- Her sayının hakemleri o sayıda belirtilir.
- Dergide yayınlanan tüm makalelere fakültemizin web sitesinden ulaşabilirsiniz.

S.Ü. İlahiyat Fakültesi Adına Sahibi

Prof. Dr. Ahmet Önkal

Editör

Prof. Dr. Mehmet Bayyigit

Yayın Yürütme Kurulu

Prof. Dr. A.Turan Yüksel,
Prof. Dr. Ahmet Yaman,
Prof. Dr. M. Bahaüddin Varol,
Doç. Dr. Ahmet Çaycı,
Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır,
Doç. Dr. Seyit Bahçıvan,
Doç. Dr. Muhiddin Okumuşlar,
Doç. Dr. Dr. Fikret Karapınar,
Yard. Doç. Dr. Huriye Martı,
Yard. Doç. Dr. Lütfi Cengiz,
Yard. Doç. Dr. Doğan Kaplan,
Arş. Gör. Dr. Mehmet Harmancı,
Arş. Gör. Necmeddin Güney.

Danışmanlar Kurulu

Prof. Dr. Ünver Günay (Erciyes Üniversitesi),
Prof. Dr. Mustafa Fayda (Marmara Üniversitesi),
Prof. Dr. Bilal Kuşpınar (Mc. Gill University),
Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal (Ankara Üniversitesi),
Dr. İbrahim Kalın (Colloge of The Holy Cross, İSAM),
Prof. Dr. Ahmet Önkal, Prof. Dr. Hüsamettin Erdem,
Prof. Dr. Bilal Saklan Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu,
Prof. Dr. Orhan Çeker, Prof. Dr. Yusuf Işıçık,
Prof. Dr. Süleyman Toprak, Prof. Dr. Tacettin Uzun,
Prof. Dr. Mehmet Bayyigit, Prof. Dr. Ahmet Yılmaz,
Prof. Dr. Fevzi Günüş, Prof. Dr. Dilaver Güner,
Prof. Dr. A.Saim Arntan, Prof. Dr. İsmail Hakkı Atçeken,
Prof. Dr. Naim Şahin, Prof. Dr. Bayram Dalkılıç,
Doç. Dr. İsmail Taş, Doç. Dr. Seyit Bahçıvan,
Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır

İletişim Adresi

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
42090 Meram/KONYA
Tel-Fax: 0332.323 82 50-51 / 323 82 54
e-posta: ilahiyatdergisi@selcuk.edu.tr
http://www.ilahiyat.selcuk.edu.tr
ISSN: 1300 – 5057

baskı: sebat ofset matbaacılık 0 332 342 01 53

MUHAMMED B. CERÎR
B. YEZÎD B. KESÎR B. GÂLİB
[ET-TABERÎ]*

Yakut el-HAMEVÎ (ö. 564/1168-626/1229)**

Çev.: Fethi Ahmet POLAT

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Tefsir Anabilim Dalı

* Taberî'nin terceme-i hâli, Yakut el-Hamevî'nin *Mu'cemu'l-Udebâ* adlı eserinin, XVIII. cilt, 40-94. sayfalarından Türkçeye çevrilmiştir. Ebu Abdillâh Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, I-XX, Dâru'l-Fikr, Kahire 1980.

** Şihâbüddîn Ebu Abdillâh Yakut el-Hamevî (ö. 564/1168-626/1229): Hamevî'nin babası, Hamalı bir Arap'tır. Bizanslılar, diğer pek çok Arap gibi onun da babasını bir baskında esir almıştır. Kimse tarafından fidyesi ödenmediği için de esaretten kurtulamayan babası, Bizanslı fakir bir kızla evlenmiştir. Bu kadından doğduğu için kendisine Rûmî nisbesi de verilmiştir. Küçüklüğünde İbrâhim el-Hamevî adlı bir tüccann hizmetinde uzun süre çalışmış; kendisine evladı gibi muamele eden bu tüccar tarafından ilmi konularda yetişmesi sağlanmıştır. Daha sonra Bağdat'ta kendi dükkânını açarak kitap istinsahı ile geçimini sağlamıştır. Bağdat'taki ilmi cemiyetlere katılmış, birçok İslam ülkesine ticarî amaçlı seyahatler yapmış, pek çok kitabı inceleme fırsatı bulmuştur. Haricîlerin eserleri ile tanıştıktan sonra onların fikirlerinden etkilenmiştir. Bu fikirleri sebebiyle herhangi bir yerde uzun süre tutunamamıştır. Şam, Nisabur, Nesâ, Hârezm ve Mâverâünnehr bölgelerine de gitmiş; ancak burada karşılaştığı Moğol zulmünden kaçarak önce Musul'u mesken tutmuş; daha sonra ömrünün son yıllarını geçireceği Halep'e yerleşmiştir. Coğrafi çalışmalarla meşgul olduğu Halep'te, 626/1229 senesinde hayata gözlerini kapamıştır. Vefat yeri ve tarihi hakkında farklı rivayetler de mevcuttur. Kimileri Hamâ'da vefat ettiğini söylerken vefat tarihini 623 olarak verenler de bulunmaktadır. En önemli iki eserinden biri *Mu'cemu'l-Büldân*'dır. Bu eseri 45 yaşında iken Halep'te, üzerinde tam beş yıl çalışarak tamamlamıştır. Diğer önemli eseri, bu hâl tercemesini de kendisinden naklettiğimiz *Mu'cemu'l-Udebâ*'dır.

Mu'cemu'l-Udebâ hakkında Ali Emîrî Efendi'nin kaleme aldığı şu satırlar, galiba ilim ehli her talibin tekrar tekrar okuması gereken satırlardır: "*Lisân-ı Arab ki dinî, şerî, edebî bir lisân-ı muhteremimizdir. Bununla beraber otuz milyonluk bir Osmanlı Devleti olduğumuz halde bunun nisfına karîb mikdân da kavm-i necbî Arap'tır. Kavm-i necbî Arap istisna edilmek şartıyla mektepten yetişenlerimizden acaba kaç adedimiz bu lisân-ı âliye vâkıftır. Bakınız İngilizlerde olan himmete ve lisân-ı Arap hakkındaki hizmete ki (Mu'cemu'l-Büldân) müellifi meşhûr Yakut Hamevî'nin (Mu'cemu'l-Udebâ) nâm telifi kebîri bu kere tab' ve neşre başladılar. Bu te'lîf hakkında Şemseddin Sami Bey merhum (Kâmûsu'l-A'lâm) mukaddimesinde şöyle yazıyor: (Yakut Hamevî'nin yalnız üdebânın terâcimini câmi' olmak üzere sekiz on cesim ciltten mürekkeb (Tabakâtu'l-Udebâ) ünvanıyla bir eser-i azîmi vardır. Bunun Köprülü Kütüphanesi'nde mevcut olan ve yerinden zor oynayan bir cildinin (ع) harfinde başlayıp yine (ع) da bitmesi, eserin büyüklüğüne şahid olup insana vелеh ve hayret getirir.) İşte İngilizlerin tab'ına mübâseret eylediği bu kitap, maârif-i nisâbdır. Âh, iş bu kadarla kalsa, bir emrivaki deriz. Bu kitap, kütüb-ü mensiyemizden idi. İngilizler bu kitabın bir nüshasını Londra Kütüphanesi'nde bularak diğer ciltlerini aramağa çıktılar. Şemseddin Samî Bey'in beyan eylediği cild-i kebîri de Dersâdet'te, Köprülü Kütüphanesi'nde, diğer iki cildini de Amerika kütüphanelerinde buldular. Her tarafa mahsûsan adamlar gönderdiler, ilan eylediler. Baki ciltler hala bulunamadı. Kim bilir hangi memlekette hangi zatların dolab-ı ihtiramlarında... Bu ciltleri olsun ziyâ'dan vikâyete mahsûs adamlar gönderip Dersâdet'ten, Amerika'dan istinsah ettirdiler. Birinci cildi mukaddemâ ve ikinci cildi de geçen hafta tab' olunarak iki nüshası Dersâdet'e vürûd eyledi. İnsan, 'ibârâtındaki sıhhat ve cildindeki zarâfet ve letâfete hayran oluyor. Cildin arkasında şu ibdâre muharrerdir: (ve kad i'tenâ bi neshihi ve tashîhihi) (D.S. [David Samuel] Margoliouth). İşte âlicenâb ecnâib, lisân-ı Arab'a hizmet ediyor. Biz ise lisân-ı dinimiz olduğu halde hâlâ bigâne duruyoruz. Ya Rabb, ne garîp hâl!" Bk. Ali Emîrî-i Âmidî, "Âmid Şehrinde Vaktiyle Bir Milyon Kırk Bin Cilt Kitabı Hâvî Cesim Bir Kütüphane", Âmid-i Sevda: İlmî, Fennî, İctimâî, Edebî Gazete, Âmidî Matbaası, İstanbul 10 Mart 1325, s. 37-38.*

Ebû Ca'fer et-Taberî... Meşhur muhaddis, fakih, kâri', tarihçi...

Ebû Bekr el-Hatîb (ö. 463/1070–1071)'in ifadesine göre Taberî, hicrî 310 senesinde, Şevval ayının sona ermesine dört gün kala, bir cumartesi günü vefat etmiş; pazar sabahı [Bağdat'ın] Rahbetü Yakup mahallesindeki bir evin avlusuna defnedilmiştir. Öldüğü zaman üzerinde yaşlılık alametleri görülmüyordu; saçındaki ve sakalındaki siyah kılların sayısı daha fazlaydı. Doğum tarihi hicrî 224 ya da 225'in başlarıdır. Oldukça esmer, kara gözlü, zayıf yapılı, uzun boyluydu; son derece düzgün bir hitabeti vardı.

Hatîb dışındakiler, "Şîlik ithamına maruz kaldığından, avam tepki gösterebilir diye defni gece vakti gerçekleştirilmiştir." şeklinde bir açıklamada bulunmuş ise de Hatîb şunları kaydetmiştir: "Taberî'nin vefatı hiç kimse tarafından duyurulmadığı halde cenazesine, sayısını Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği kadar çok insan iştirak etmiştir. Kabri başında gece gündüz, aylarca dualar okunmuştur. Dinî ilimlerde temayüz etmiş pek çok âlim ve edebiyatçı, onun ardından mersiyeler yazmıştır."

[Ebû Bekr el-Hatîb] devamla şöyle demiştir: Muhammed b. Abdülmelik b. Ebi's-Şevârib (ö. 261/871), Ahmed b. Menî' el-Beğavî (ö. 244/859), Ahmed [Muhammed (?)] b. Humeyd er-Râzî (ö. 248/863), Ebû Hemmâm el-Velîd b. Şücâ' (ö. 243/858) ve Ebû Küreyb Muhammed b. el-Alâ (ö. 248/863)'dan hadis semâ etmiştir. Hatîb; Irak, Şam ve Mısırlı daha pek çok hocasını da zikretmiştir. Ahmed b. Kâmil el-Kâdî (ö. 350/961) ve daha başka isimler Taberî'den hadis rivayet etmişlerdir. Bağdat'a yerleşen İbn Cerîr, vefatına kadar burada kalmıştır. Taberî, İslâm ümmeti içinde görüşleriyle hükmedilen, bilgisi ve fazileti sebebiyle re'iyine başvurulmuş imamlardan biriydi. Yaşadığı asırda hiç kimsenin kendisine denk sayılamayacağı kadar çok ilim elde etmiştir. Hâfîzu'l-Kur'ân olan Taberî; Kur'ân'ı bilen, manalarına incelikleriyle vâkıf olan biriydi. Kur'ân'daki hükümler hakkında derin kavrayış sahibi; sünnetin intikal yollarını, sahih ya da sakimini, nâsîh ya da mensûhunu bilme hususunda uzmandı. Sahabe, tâbiûn ve onların ardından gelenlerin ahkâm ve helal-haram konularındaki görüşlerine vâkıf; milletlerin önemli tarihî olaylarına ve geçmiş haberlerine muttali idi. Milletlerin ve yöneticilerin tarihine dair meşhur kitabı ve benzerini hiç kimsenin yazamadığı bir Kur'ân tefsiri vardır. Kendi alanında bir dengine rastlayamadığım *Tehzîbü'l-Âsâr* adını verdiği bir kitabı da vardır ki onu tamamlamamıştır. Ayrıca usûl-i fikh ve fûrû-i fikh

→

Taberî hakkındaki Hamevî'den yaptığımız bu tercüme, elimizdeki en önemli Taberî biyografilerinden biridir. Hamevî bu bilgileri, muhtemelen Bağdat'a yapmış olduğu ziyaret ya da ziyaretlerde derlemiştir; zaten en önemli kaynağı da Târîhu Bağdâd isimli eserdir. Vefatından üç asır sonra bile bölgede adı büyük bir övgüyle anılan Taberî'nin bize bıraktığı muhalled eseri *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*'in, hangi sebeplerle çok uzun bir süre mefkûd olduğu ve ilk baskısının ancak 1903 yılında yapılabildiği, cidden merak konusudur.

konularında pek çok kitabı, fukahanın görüşleri üzerinde tercihleri ve çeşitli meseleler hakkında sadece ona ait olarak kayıtlara geçen görüşleri vardır.

Hatîb devamlı şöyle der: Dilci Ali b. Ubeydullah es-Simsimî [es-Sümsümânî] (ö. 415/1025)'nin şunu anlattığını işittim: Muhammed b. Cerîr, kırk yılını, her gün kırk varak eser yazarak geçirmiştir. Fakih Ebû Hamid el-İsferâyînî (ö. 406/1016) ise; Şayet bir kimse Muhammed b. Cerîr'in tefsirini tahsil etmek maksadıyla Çin'e yolculuk yapmış olsaydı, çok görülmezdi, demiştir. *Yahut bu anlama gelen başka bir cümle kullanmıştır.*

Hatîb'in Kâdî Ebû Amr Ubeydullah b. Ahmed es-Simsâr (ö. 361/972) ile [kurrâdan Ebu Bekr b. Mücahid'in ashabından] Ebu'l-Kâsım b. Akîl el-Verrâk'tan naklettiğine göre, Ebû Cafer et-Taberî ashabına; "Kur'ân'ı tefsir [etme konusunda benimle] çalışabilir misiniz?" diye sordu. "Hacmi ne kadar olacak ki?" diye sordular. "Otuz bin varak" dedi. Talebeleri; "Bu, tamamlanmasına birkaç ömrün yetmeyeceği bir şeydir" dediler. Bunun üzerine tefsirini yaklaşık üç bin varakta ihtisar etti. Daha sonra yine talebelerine; "Âdem'den bugüne gelene kadar dünya tarihini [yazma konusunda benimle] çalışabilir misiniz?" diye sordu. "Hacmi ne kadar olacak?" diye sordular. Tefsiri için verdiği rakamı bunun için de verdi. Talebeler de yukarıdakine benzer bir cevap verdiler. "Ah, ah! Himmət ve gayretler ölüp gitmiş." dedi ve tarihinin hacmini de tefsiri kadar tuttu.

[Ebû Bekr el-Hatîb], Ebû Bekr b. Bâleveyh (ö. 340/952)'e isnad ederek şunu nakletti: Bana Ebû Bekr Muhammed b. İshak (ö. 311/924), yani İbn Huzeyme dedi ki: "Senin, Muhammed b. Cerîr'in tefsirini yazdığını söylediler?" Ben de "Evet; imla yolu ile Taberî'nin tefsirini kendisinden yazdık" dedim. "Hepsini mi?" dedi. "Evet" dedim. "Hangi tarihlerde yazdın?" diye sordu. "283 ile 290 tarihleri arasında" dedim. [Ebû Bekr b. Bâleveyh] devamlı dedi ki: Ebû Bekr [İbn Huzeyme] yazmış olduğum nüshayı benden ödünç aldı ve yıllar sonra geri getirip dedi ki: "Bu tefsiri başından sonuna kadar tetkik ettim. Yeryüzünde İbn Cerîr'den daha bilgili biri olamaz. Hanbelîler ona haksızlık etmişler." [Ebû Bekr b. el-Hatîb] dedi ki: Hanbelîler, Taberî'nin ders vermesine mani olmuşlar ve hiç kimsenin onu dinlemesine izin vermemişlerdi. İbn Cerîr şöyle bir şiir inşad etmiştir:

"Fakr u zarurete düştüğüm zaman, bildirmem bir dostuma bunu; ben müstağni davranırım, dostum da kalkar bana yapar bunu.

Hayâ sahibi olmam, başkalarına yüzü suyu dökmeme engel olur; nezaketim (rıfkım), ihtiyacımı giderme arayışında refikim olur.

Şayet yüzüzlük yapmayı yakıştırsaydım kendime; zenginliğe kolayca ulaşırdım ben de..."¹

¹ إذا أعسرت لم أعلم رفيقي ... وأستغني فيستغني صديقي
حياتي حافظ لي ماء وجهي ... ورفقي في مطالبتي رفيقي

Şu beyitler de ona aittir:

“İki tabiat vardır ki ikisi de bana göre değildir, biri zenginliğin verdiği şımarıklık, diğeri fakirliğin sebep olduğu zillettir.

Bir gün zengin olursan, sakın şımarımayasın; bir gün de fakir düşersen, asla zelil olmayasın!”²

[Ebû Bekr b. el-Hatîb], Muhammed b. Cerîr’e nispet ettiği bir haberde onun şöyle dediğini de nakletmiştir: “Ahmed b. İsa el-Alevî bir şehirden bana şu beyiti yazmıştı:

“Herkes bilir ki güvenilesi dostlar son derece azdır; acaba bu az sayıdaki dostlar içinde yer almaya bana da bir şans var mıdır?

İnsanlardan soruştur; kimin işe yarayıp kimin yaramadığını fark edip anlarsın; herkesin, ne olduğuna dair bir tanık ve delil mutlaka bulursun.”³

Taberî dedi ki: Ben de cevaben ona şu beyitleri yazdım:

“Emirim bir gayretkeşin gayretleri hakkında suizanna sahiptir; acaba, onun hüsn ü zannına muhatap olmamın bir yolu var mıdır?

Düşüncelerin ve söylediklerin hakkında emirim, düşün bir kez daha! Şüphesiz, sizden gelecek güzel bir söz, güzeldir bana!”⁴

[Hamevî] dedi ki: Ebû Bekr [el-Hatîb]’in tarihinden naklettiklerim burada sona erdi.

Abdullah b. Ahmed b. Cafer el-Fergânî (ö. 362/973), İbn Cerîr’in tarihinin devamı niteliğinde kaleme aldığı *Kitâbu’s-Sıla* isimli meşhur eserinde şunları nakleder: Taberî’nin talebelerinden bazıları, onun âkıl-bâliğ olduğu andan seksen altı yaşında vefatına kadar bir ömür yazdıklarını ortaya koydular. Eserlerin varak sayısını yaşadığı gün sayısına böldüklerinde her gün on dört varak yazmış olduğunu tespit ettiler. Doğrusu bu, Yaratıcı’nın özel bir lütfu olmaksızın hiçbir yaratılmışı nasip olmayacak şeydir. Hicrî 302 senesinin sonlarına doğru nüshalarının kitap formatına uygun hale getirildiği *Tarih*’inin nihai olarak bitirilmesi ve son halinin talebelerince Taberî’ye arz etme işi hicrî 303 yılının Rebiülahir ayının bitiminden üç gün önce Çarşamba günü gerçekleşmiştir. Fergânî’nin hattı ile yazılan Taberî tefsirinin bir cüzünde İbn Cerîr’in eserlerinden bazılarının zikredildiğini gördüm. [Fergânî’nin yazdığı ve kendisinin de talebelerine icazet verdiğini kaydettiği bu

→

ولو أني سمحت ببذل وجهي ... لكنك إلى الغنى سهل الطريق

حلقتان لا أرضى طريقهما ... تبه الغنى ومذلة الفقر²

فإذا غنيت فلا تكن بطراً ... وإذا افتقرت فته على الدهر

ألا إن إخوان الثقات قليل ... فهل لي إلى ذلك القليل سبيل؟³

سل الناس تعرف غنهم من سمينهم ... فكل عليه شاهد ودليل

يسئ أميري الظن في جهد جاهد ... فهل لي بحسن الظن منه سبيل؟⁴

تأمل أميري ما ظننت وقتله ... فإن جميل القول منك جميل

yazmadakî] ifadeyi, noktasına virgülüne dokunmadan naklediyorum: Ey Ali b. İmrân ve İbrahim b. Muhammed; Ebû Cafer et-Taberî'den semâ' yoluyla aldığım şu eserler hakkında size icazet verdim: *Câmiu'l-Beyân an Te'vli Âyi'l-Kur'ân* adlı tefsiri, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ'* adlı kitabı; bizatihi kendisinden dinlemediğim, ancak icazet yoluyla okumaya mezun olduğum bir kitabının iki bölümü, ricâl tarihine dair *Zeylül-Müzeyyel'i*, *el-Kırât* ve *Tenzilü'l-Kur'ân*'ı, *Latîfü'l-Kavli* ve *Haffîhû fî Şerâi'l-İslam*'ı, *et-Tehzîb*'den *Müsnedü'l-Aşere* ile *Müsnedü İbn Abbas* (ö. 68/687)'in mîrac hadisine kadarki bölümü, *Âdâbu'l-Kudâti ve'l-Mehâdir ve's-Sicillât*'ı ve *Ihtilâfu Ulemâi'l-Emsâr*'ı... Bu eserleri sizler de rivayet etmeye/okutmaya mezsunuz. Abdullah b. Ahmed b. el-Fergânî, h. 336 yılı Şaban ayında el yazısı ile yazmıştır.

On bir kıraat hakkındaki *el-İknâ'* adlı eserinde kıraat üstadı Ebû Ali el-Hasen b. Ali b. Ali el-Ehvâzî (ö. 446/1055) şunları nakletmiştir: Ebû Cafer et-Taberî fıkıh, hadis, tefsirler, nahiv, dil ve aruz sahasında yetkindi. Bu alanların her birinde, diğer müelliflerin hepsinden daha kaliteli eserler vermiştir. Onun, kıraatler hakkında, koca koca harflerle yazılmış olan, onsekiz cilt halindeki çok kıymetli bir eserini gördüm. Meşhur ve şâz kıraatlerin tamamını zikretmiş, bunların illetlerini izah ederek uzun uzun açıklamış, bunlardan, meşhur kıraatler içerisinde zikretmediği bir kıraati de tercih etmiştir. Taberî kıraat okutmak amacıyla ders vermediği gibi Bağdat'ın güney kesiminde bir şeyh olan [Ebû Bekr] es-Saffâr (ö. 249/864) hariç, hiç kimse Taberî'ye kıraat de arz etmiş değildir. Saffâr, İbn Âmir (ö. 118/736) kıraatinin Abdulhamid b. Bekkâr (ö. 316/928) tarafından nakledilen rivayetini Taberî'den naklederek okumuştur. Taberî'nin sahih bir kıraat olarak tercih ettiği kıraati, bizzat Taberî'ye arz ederek okuyan biri var mıdır denecek olursa; Ebu'l-Hüseyn el-Cübbî (ö. 381/991)'den başkasını bilmiyorum doğrusu. [Ehvâzî'nin hocası olan] Ebu'l-Hüseyn, bu konuda çok ketum idi. Uzunca bir süre kendisine bu meseleyle alakalı sorular sormuştum. Ta ki bir gün beni payladı ve sonra şunları anlattı: Yaklaşık bir yıl boyunca Taberî'ye gidip geldim ve zaman zaman bu kıraat hakkında ona sorular yönelttim. Ta ki bir gün cesaret ederek kendisinden bu kıraati okumak istediğimi söyledim. Bu esnada ondan, sadece kitaplarının başlangıcından bir bölümünü dinlemiştim. Bu cüretkârlığım sebebiyle beni azarladı ve "Ben hayatta iken sakın ola bu kıraati bana nispet etmeyesin!" dedi. Ben de bu kıraati, rahmetlinin 310 yılının Şevval ayında vefatına kadar kimseye okutmadım.

Ebu'l-Hüseyn el-Cübbî demiştir ki: "Bu kıraati Taberî'ye, iki kişiden başkası okumamıştır. [Ey Ehvâzî] sen de üçüncüsü oluyorsun." Vefat ettiği tarih olan 380'e kadar el-Cübbî'ye de bu kıraati okuyan tek kişi olmamıştır.

Ebû Sa'd es-Sem'ânî (ö. 562/1166)'nin hattı ile isnadı Ebû Bekr es-Siddîk'in torunlarından Ebû'l-Abbas el-Bekrî'ye ulaşan bir kâğıt parçasında şunları okudum: Mısır'a yaptığı yolculuk Muhammed b. Cerîr et-Taberî'yi Muhammed b. İshak b. Huzeyme (ö. 311/924), Muhammed b. Nasr el-Mervezî (ö. 294/906) ve

Muhammed b. Harun er-Rûyânî (ö. 307/920) ile buluştu. Beş parasız kalıp muhtaç duruma düşmüşlerdi. Yanlarında karınlarını doyuracak hiçbir şeyleri kalmamış, içinde buldukları durum onları büyük sıkıntıya sokmuştu. Bir gece, kaldıkları evde oturup konuştular ve kura çekmeye karar verdiler. Kura kime çıkarsa, arkadaşları için yemek dilenecekti. İlk kura Muhammed b. İshak b. Huzeyme'ye çıktı. Arkadaşlarına dedi ki: Müsaade edin de abdest alıp hacet namazı kılayım... Kalkıp namaza durmuştu ki Mısır valisi tarafından gönderilen, ellerinde mumlar ve başlarında bir harem ağasının bulunduğu bir topluluk kapılarını çaldı. Kim olduklarını sorup öğrenince kapıyı açtılar. Başlarındaki adam; "Muhammed b. Nasr hanginiz oluyor?" diye sordu. "Budur" dediler onu göstererek. Adam, içerisinde 50 dinar bulunan bir kese çıkarıp ona verdi. Ardından; "Muhammed b. Cerîr hanginiz peki?" diye sordu. Bu sefer onu gösterdiler. Ona da 50 dinar verdi. "Muhammed b. Harun hanginiz peki?" dedi. O da gösterilince ona da aynı keseden verdi. Daha sonra; "Hanginiz Muhammed b. İshak b. Huzeyme'dir?" diye sordu. "İşte şu namaz kılan" denildi. İbn Huzeyme namazını bitirince ona da içerisinde 50 dinar bulunan keseyi verdi ve "Emîr, kaylûle uykusunda iken rüyasında, 'Muhammedlerin karınları bellerine yapıştı' diyen bir hayal gördüğünü söyledi. Ayrıca Emîr, yemin ifadesi kullanarak, bu paralar bittiğinde size daha fazlasını yollamak için kendisine bir haberci göndermenizi rica etti." Müellif [Yakut el-Hamevî] dedi ki: Ebû Bekr el-Hatîb de bu hikâyeyi Muhammed b. Cerîr'in terceme-i hâlinde zikreder; ancak ben onu, Sem'ânî'nin kitabından naklettim.

Bir gün adamın biri Taberî'ye nesebini sorar. "Muhammed b. Cerîr" der. Adam, "Başka?" diye sorunca Taberî bu sefer ona Ru'be [b. el-Accâc] (ö. 97/715-716)'in şu beytiyle cevap verir:

"Accâc [lakabım] şanımlı her yana yaymışsa da beni yalnızca ön adımla çağır; kâfidir. Nesep işlerine girersek çünkü, sözler bitmez ömür tükenir."⁵

Kâdî [Ahmed] b. Kâmil demiştir ki: Taberî'nin doğumu, hicrî 224 yılının sonları ya da 225 yılının başlarıdır. Taberî'ye; "Doğum tarihiniz hakkındaki bu şüphenizin sebebi nedir?" diye sordum. Dedi ki: "Yaşadığımız yörelerde insanlar yılları değil, önemli olayları dikkate alarak tarih düşerlerdi. Benim de doğum tarihim, orada meydana gelen önemli bir olayla birlikte anılagelmiş. Büyüdüğüm zaman bu olayın ne olduğunu sormuştum da olay hakkında bilgisi olanların kimisi bunun hicrî 224'ün sonunda kimisi de 225'in başında meydana geldiğini söylemişti."

Taberî'nin doğum yeri Taberistan'ın bir kasabası olan Âmul'dür.

Ebû Cafer demiştir ki: Kıyas hakkında Esmâî (ö. 216/831)'nin [Ömer b.] Ebî Zâide (ö. 182/798)'den, onun da Şa'bî (ö. 104/722)'den naklettiği bir hadise

⁵ قد رفع العجاج ذكرى فادعني ... باسمي إذا الأنساب طالت يكفني

sahip olan Ebû Hâtîm es-Sicistânî (ö. 255/869)'ye gittim ve ondan bu hadisi talep ettim. Hadisi rivayet ettikten sonra şöyle dedi: "Nerelisin sen?" "Taberistanlıyım" dedim. "Oraya niçin Taberistan derler?" diye sordu. "Bilmiyorum" deyince bana şu bilgiyi verdi: "Orası fethedilip de şehir kurulmak istendiği zaman ağaçlarla kaplı bir bölge idi. Ağaçları kesmek için bir alet aradılar. Bunun için teber/balta (الطبر) getirildi. İşte o zamandan beri burası Taberistan olarak anılageldi."

Ebû Bekr b. Kâmil (ö. 350/962) dedi ki: Çok hasta olan oğlum Rifâ'eyle birlikte bir akşam vakti Ebû Cafer'e gittim. Seccadesinin altında, semâ' yoluyla kendisinden okumuş olduğu Ali b. Zeyn et-Taberî (ö. 247/861 sonrası)'nin [Mâzyâr'ın kâtibi, Hıristiyan asıllı Ali b. Rabben] *Firdevsu'l-Hikme* adlı kitabı vardı. Bakmak için elimi uzattığımda kitabı yerinden alıp hizmetçisine verdi. Bana dönüp "Bu, oğlun mu?" dedi. "Evet" dedim. "Adı nedir?" dedi. "Abdulğani" dedim. "Allah ğani eylesin" dedi. "Künyesini ne koydun?" diye sordu. "Ebû Rifâ'e" dedim. "Allah onu yüce kılsın/ref eylesin" dedi. "Başka çocuğun var mı?" dedi. "Evet, bir de ondan küçüğü var" dedim. "Adı nedir?" dedi. "Abdulvehhab Ebû Ya'îd" dedim. "Allah makamını yükseltsin/dâli eylesin. İsimleri ve künyeleri yerinde seçmişsin" dedi. "Bu çocuğun yaşı kaçtır?" dedi. "Dokuz" dedim. "Peki, niçin bir şeyler okuması için onu bana göndermedin?" diye sordu. "Yaşının küçük olduğunu, aynı zamanda yaramaz olduğunu bildiğimden" dedim. "Ben, Kur'ân'ı yedi yaşımdayken ezberlemiştim. Sekiz yaşımda halka namaz kıldırma, dokuzumda [ders halkalarına katılıp] hadis yazmaya başlamıştım. Babam rüyasında, beraberimde içi taş dolu bir heybe ile Hz. Peygamber'in huzurunda durduğumu, taşları sağa sola attığımı görmüş. Rüyayı yoran kişi babama, 'Şayet bu çocuk büyürse samimi bir mümin olacak, Allah'ın dinini müdafaa edecek' demiş. Bu sebeple babam, henüz bir sabi olmama rağmen ilim elde edeyim diye elindeki bütün imkânları seferber etmiştir."

[Ebû Bekr] İbn Kâmil dedi ki: Taberî, ilk önce yaşadığı bölgede, daha sonra da Rey ve civarında hadis yazmıştır. Pek çok şeyhten ders alıp nihayet pek çok ilim elde etmiştir. Muhammed b. Humeyd er-Râzî ve el-Müsennâ b. İbrahim el-Übüllî gibi isimlerden çok ilim tahsil etmiştir.

Ebû Cafer demiştir ki: Muhammed b. Humeyd er-Râzî'nin ilim meclisinde hadis yazdık. Gece boyunca yanımıza gider gelir, kendisinden yazdıklarımızı bize sorar, onları bize okurdu. [Gündüz vakti] Rey'in merkezine belirli bir mesafede bulunan bir köyde ikamet eden [el-Hâfız Ebu Bişr] Ahmed b. Hammâd ed-Dûlâbî (ö. 310/923)'nin yanına gider [ondan okuduk. Daha sonra] İbn Humeyd'in derslerine yetişebilelim diye deliller gibi koşarak geri dönerdik.

⁶ Taberî'nin oldukça fazla rivayette bulunduğu bu hocası el-Müsennâ b. İbrahim el-Âmulî olmalıdır. Çok araştırmama rağmen maalesef hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadım. Âmulî'nin *A'yanu's-Şi'râ*'sına bakılabilir.

[Taberî] Ahmed b. Hammâd'dan *el-Mübtede'* adlı kitabı; Seleme b. el-Mufaddal'in⁷ Muhammed b. İshak'tan rivayet ettiği *el-Megâzî'*yi yazıya geçirmiştir. Tarihini bu sonuncusunun üzerine bina etmiştir. İbn Humejd'den yüz binden fazla hadis yazdığı söylenir.

Ebû Cafer demiştir ki: İbn Humejd bize tefsir dersleri verirdi. "Seni tutsak etmek yahut öldürmek yahut da yurdundan sürüp çıkarmak için kâfirlerin sana tuzak kurdukları o zamanı bir hatırla (Enfâl 8/30)!" ayetine geldiğinde ayeti, "li yusbîtüke ev yaktulûke ev yehrucûke [aslında ayet ev yuhricûke şeklindedir] zabtıyla okumuştur [İbn Humejd Kur'ân hafızı değildi].

Taberî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'den hadis semâ etme düşüncesiyle Bağdat'a yola koyuldu; ancak Bağdat'a ulaşmasından kısa bir süre önce İbn Hanbel vefat ettiğinden, bu arzusu gerçekleşmedi. Zaten Ebû Abdillâh [Ahmed b. Hanbel] bu tarihten seneler önce hadis rivayet etmeyi bırakmıştı. Ebû Cafer Bağdat'a yerleşmiş, oradaki hocalardan pek çok ilim tahsil etmiştir. Daha sonra Basra'ya inerek Muhammed b. Musa el-Haraşî (ö. 248/863), İmâd b. Musa el-Kazzâz,⁸ Muhammed b. Abdilâlâ es-San'ânî (ö. 245/859), Bişr b. Muâz (ö. 245/859), Ebû'l-Eş'as (ö. 253/867), Muhammed b. Beşşâr Büндâr (ö. 252/866), Muhammed b. el-Muallâ (ö. 243/857 sonrası) gibi o dönemde berhat olan ilim adamlarından oldukça fazla ilim tahsil etmiştir. Basra'dan [Kûfe'ye doğru] giderken yolda Vâsit'in şeyhlerinden hadis yazdı. Oradan Kûfe'ye geçti ve Ebû Küreyb Muhammed b. el-Alâ' el-Hemedânî (ö. 248/863), Hennâd b. es-Serî (ö. 243/857), İsmail b. Musa ve daha başkalarından hadis yazdı.

Ashâbu'l-hadîsin büyüklerinden Ebû Küreyb son derece aksi bir adamdı. Ebû Cafer der ki: Ashâbu'l-hadîsten bir toplulukla birlikte Ebû Küreyb'in kapısına vardım. Üstat, evin cumbasından dışarı baktığında ashâbu'l-hadîs bir vâveyla koparak hadis almak amacıyla içeri girmek için Ebû Küreyb'den izin istediler. "Daha önce benden dinleyip de yazdıklarınızı hanginiz ezberledi?" diye sordu. Herkes birbirine baktı ve en sonunda bana döndüler ve "Sen ondan yazdıklarını ezberledin mi?" diye sordular. "Evet" dedim. "İşte bu! Ona sorabilirsin." dediler. [Ben de]; "Bize falan gün falan konuda, filan gün filan konuda hadis nakletmişsiniz" diye sıraladım. [Taberî devamlı] der ki: Ebû Küreyb Taberî'nin zekâsına ve ilim aşkına yeterince kanaat getirinceye dek ona sormaya devam etti. Daha sonra; "Gir içeri" dedi. Taberî de içeri girdi. İlmî kişiliğini henüz olgunlaştırma döneminde olan Taberî'nin kıymetini takdir etmiş, ona, sahip olduğu hadis rivayetlerinden istifade

⁷ [H. 190'dan sonra vefat etmiş olan Seleme b. Fadl olmalıdır. Taberî, tefsirinde bu zatın rivayetlerini Muhammed b. Humejd er-Râzî'den naklen vermektedir.]

⁸ Taberî'nin el-Kazzâz lakabı ile maruf iki hocası vardır: Birî, İmrân b. Musa b. Hayyân el-Kazzâz Ebu Amr el-Basrî el-Leysî (ö. 240/854 sonrası) diğeri Muhammed b. Sinan el-Kazzâz (ö. 271/884)'dir. Hamevî'nin zikrettiği hocası, İmrân el-Kazzâz olmalıdır.

etme imkânı vermişti. İnsanlar da Taberî'den hadis semâ ederlerdi ve hakkında şöyle konuşuldu: O, Ebû Küreyb'den sema' yoluyla yüzbinin üzerinde hadis almıştır.

Taberî daha sonra Bağdat'a dönüp bir süre daha orada ikamet etmiş, burada hadis yazmaya devam etmiştir. Bağdat'ta Fıkıh sahasında yetkin bir konuma ulaşan Taberî, Kur'ân ilimlerinde de temayüz etmiştir. Adamin biri Ebû Cafer'e; "Ashâbu'l-hadîs, ulaştıkları hadislerin tümünü kayda geçirmiyorlar da onlardan istediklerini seçip alıyorlar; [bu doğru mu]?" demişti. O ise şöyle cevap vermişti: "Biz böyle yazmazdık. Yakub b. İbrahim ed-Devrakî (ö. 252/866)'nin *Müsned*'ini yazmış; aldığım bazı hadisleri kaydetmemiştim. Ancak kitabı bu eksik haliyle kimseye de okutmamış/yazdırmamıştım. Daha sonra hadisleri olmaları gereken yere koyayım ve ikmâl edeyim diye tekrar bu kitabı elden geçirdim. Bu çalışmadan sonrada elimde kaydedilmiş birçok hadis kaldı. İşin üzerinden epey de zaman geçti. Ben de oturup sil baştan ikinci bir defa *Müsned*'i yazdım. Gerçekten de hadis yazarlar seçme yaparak yazıyorlar. Kim bilir, belki de böyle yaptıklarında ihtiyaç duydukları pek çok şeyi kaçınıyorlar." *Yahut bu anlama gelen bir başka cümle kullanmıştı.*

Taberî daha sonra Batı'ya yönelerek Mısır'a doğru yola çıkmıştır. Yol güzergâhında Suriye ve havalisinde, sahil kesimlerinde ve körfez bölgelerindeki şeyhlerden birçok hadis yazmış ve hicrî 253 yılında Füstât'a varmıştır. O sırada Füstât'ta hâlâ bazı büyük şeyhler hayatta idi. O şeyhlerden; İmam Mâlik (ö. 179/795), Şâfî (204/820), [Abdullah] b. Vehb (ö. 197/812) ve daha başkalarının görüşleriyle ilgili pek çok hususu dinleyip yazdı. Daha sonra tekrar Şam'a geçen Taberî, bir süre sonra Mısır'a gitti. Onun Mısır'a geldiği vakit burada Ebü'l-Hasen Ali b. es-Sîrac el-Mısırî (ö. 308/921) ikamet etmekteydi. Edeb timsali, tam anlamıyla ahlâk adamıydı. Füstât'a ehl-i ilimden her kim gelse, Ebü'l-Hasen gider onu bulur, tanışır. Ebû Cafer'in Mısır'a gelişinin üzerinden çok geçmeden Kur'ân, fıkıh, hadis, dilbilimi, nahiv ve şiirdeki üstünlüğü herkesçe bilinir oldu. Ebü'l-Hasen, Taberî'yi de buldu ve kendisiyle ilmî müzakereler yaptı. Taberî'nin her konuda yetkin olduğunu, sorduğu her soruya cevaplar verdiğini müşahade etti. Hatta şiirde bile onun çok yetenekli biri olduğunu gördü. Taberî'ye Tırimmâh (ö. 125/743)'in şiirlerinden sordu; çünkü o havalide Tırimmah'ın şiirlerini bilen hiç kimse kalmamıştı. Bir de baktı ki o şiirler dahi Taberî'nin ezberindedir. Kendisinden, bu şiirleri, gariblerini de şerhederek hıfz yoluyla imla etmesi talep edildi. [Ebû Bekr b. Kâmil demiştir ki:] Taberî'yi, Cuma mescidinin yanındaki Beytül-Mâl'de bu şiirleri imlâ ederken görmüştüm.

Mısır'da Ebû İbrahim İsmail b. İbrahim el-Müzenî (ö. 264/878) ile görüştü. İcma gibi çeşitli konularda fikir teatisinde bulundular. Taberî Bağdat'ta Şâfî mezhebi doğrultusunda fıkıh ilmiyle meşgul olmuştu [on yıl kadar]; daha sonra, üzerinde ictihad ettiği herhangi konuda mezhep imamlarının görüşlerinden birini tercih etmeye başlamıştır. el-Hasen b. Muhammed b. es-Sabbâh ez-Za'ferânî (ö.

259/873)'nin Şâfiî'den naklettiği görüşleri bir kitapta toplamış ve bu kitabı Füstât'a gitmeden önce Irak'ta, henüz çok gençken [takriben 25 yaşındayken], aralarında Ebû Saîd el-Istahrî (ö. 328/940) ve daha başka ilim adamlarının da bulunduğu bir topluluğa okutmuştur.

Ebû Bekr b. Kâmil dedi ki: Kendisine Ebû Amr b. el-Alâ' el-Kebîr (ö. 154/770)'in kıraatini okuduğumuz Ebû Bekr Ahmed b. Musa b. el-Abbas b. Mücahid (ö. 324/935) bir gece yanımıza gelmişti. Bizi, Şâfiî mezhebine mensup arkadaşlarımızdan bazılarıyla, 'besmele'nin Fatiha'dan bir ayet olup olmadığını tartışırken buldu. Meclis; Şâfiî, Mâlik, Ebû Hanife (ö. 150/767) ve bizim mezhebimize mensup pek çok fakih ile doluydu. Ebû Bekr b. Mücahid bana, "Ey Kisâî, neyi tartışıyorsunuz?" diye sordu -ondan kıraat okuduğum dönemde bana Kisâî adını takmıştı-. Kendisine tartıştığımız konuyu söyledim. "Peki, kimin görüşüne kailsin?" dedi. "Ebû Cafer et-Taberî'nin mezhebindenim" dedim. "Allah selamet versin; Taberî, besmele hakkında bize Nuh b. Ebî Bilal'in Saîd el-Makburî (ö. 125-126/743-746)'den, onun da Ebû Hüreyre'den naklettiği hadisi rivayet etmişti." dedi ve daha sonra Ebû Cafer et-Taberî'yi övmeye başladı: "Bize anlatıldığına göre, Taberî ile Müzenî bir mecliste karşılıklı müzakerede bulunmuş. Taberî'yi alt etmek için Müzenî'nin etrafından nasıl yardım beklediğini sorma gitsin!" Bu sırada Şâfiî âlimler de mecliste hazır bulunuyordu; ne var ki Ebû Bekr, Müzenî ile Ebû Ca'fer arasında ne geçtiğine dair hiçbir şey anlatmadı.

Ebû Bekr b. Kâmil dedi ki: Ebû Cafer [et-Taberî]'ye, Müzenî ile tartıştıkları meselenin ne olduğunu sorduysam da bunu anlatmadı; çünkü kendisini övmekten ve bir meselede hasmı karşısında kazandığı zaferi dile getirmekten hoşlanmayacak derecede fazilet sahibiydi. Hatta Taberî, Müzenî'nin üstünlüğünü belirtir, onu metheder, takvasından bahsederdi. Taberî demişti ki: Müzenî'nin meclisinde talebelerinden biri bana kabalık etmişti. Olayın ardından, epey bir zaman onunla görüşmemiştim. Benimle karşılaştığı bir gün, sanki çok büyük bir kabahat işlemiş gibi özür üstüne özür diledi. Bana o kadar güzel muamelede bulundu ve gönlümü alacak o kadar câzip sözler sarfetti ki tekrar meclisine devam etmeye başladım.

Bize ulaştığına göre, Füstât'ta kendisinden bir meseleyle alakalı olarak Mâlik'e bir reddiye yazması istenmiş, o da [Mâlik] İbn Abdilhakem (ö. 268/882)'in ileri sürdüğü bir mesele hakkında birkaç cüzden oluşan ve bugün elimizde bulunmayan bir reddiye kaleme almıştır. Muhtemelen bu eser, hasımlarının neşrine engel oldukları kitaplardandır. Ebû Cafer bize demişti ki: Hicrî 256 yılında Mısır'a geldiğimde Rabî b. Süleyman (ö. 270/884)'in evine misafir oldum. Beni kendi evine yakın bir eve götürmesi için bir adamına emretti. Talebeleri yanıma geldiler ve "Senin bir leğene, bir hamur teknesine, iki eşek ve bir kerevete ihtiyacın olacak" dediler. Onlara şu cevabı verdim: "Leğene ihtiyacım yoktur, çocuğum olmadığı için; çünkü şimdiye kadar ne harama ne de helale uçkur çözmüşlüğüm var. Hamur teknesi derseniz, lehviyattandır; işim olmaz. Eşeklere ve kerevete gelince,

babamın bana bağışladığı bir miktar param vardır ki onunla ancak ilim tahsilime devam ederim. Şayet iki eşek alacak olursam o zaman ilmi neyle tahsil ederim?" Taberî dedi ki: Cemaat sözlerime tebessümle mukabele etti. "Bunların hepsini almaya ne kadar para lazımdır?" diye sorduğumda; "İki dirhem ile bir dirhem üçte ikisi yeter" dediler. Bu eşyaların lüzumlu şeyler olduğunu anlamıştım; söyledikleri meblağı benden aldılar. Su koymak için bir leğen ve tekne, ortasından organla birbirine sıkıca bağladıkları dört ahşap ayak getirdiler. Dediler ki; "Leğen, su koymak içindir; tekne ise ekme yapmak için; iki eşek [ayaklı sehpa] ve kerevete gelince, pirelerden rahatsız olmadan üzerinde yatman içindir." Gerçekten de bu eşyalar faydalı oldu. Evde çok fazla pire olduğu için her akşam elbiselerimi çıkarır, tavana bağladığım bir ipe asardım. Daha sonra pijamalarımı giyerek pirelerin korkusuyla kerevetin üzerine çıkardım.

Harun b. Abdülaziz (ö. 344/955), Ebû Cafer'in şöyle dediğini nakleder: Mısır'a gittiğimde, ilim ehlinde olup da uzmanı oldukları meselelerde beni imtihana çekmeyen hiç kimse kalmadı. Günün birinde adamın biri gelerek daha önce pek ilgi duymadığım aruz konusunda bir şey sordu. "Bugün aruz hakkında hiçbir şey konuşmayacağım diye kendi kendime söz verdim. Yarın gel yanıma" dedim. Bir arkadaşımın Halil b. Ahmed (ö. 170/786)'in aruzla ilgili kitabını istedim; o da getirdi. Gece boyunca kitabı etüt ettim. Akşam aruz bilmeyen biri olarak eve giren ben, sabah bir aruz üstadı olarak evden çıkmıştım.

[Taberî] Bağdat'a döndü ve burada yine çeşitli ilimlerde işittiklerini yazıya geçirdi. Daha sonra Taberistan'a döndü ki bu, oradan ayrıldıktan sonra ilk ziyareti oluyordu. İkinci 290 yılında olmuştur. Sonra yine Bağdat'a döndü ve Kantaratü'l-Beradân'a yerleşti. İlim adamı olarak ismi şöhret buldu; keskin kavrayışı ve itibarı hakkındaki haberler her yana yayıldı.

Harun b. Abdülaziz'in oğlu Abdülaziz demiştir ki: Ebû Cafer Taberistan yolunda Dînever'e uğradığında ilim ehlinde biri Taberî'yi davet etmişti. Buluştuğlarında dedim ki:⁹ "Ey Ebû Cafer, bir araya gelip de ilmî bir meseleyi tartışmamak olmaz." Abdullah b. Hamdân (ö. 317/929) der ki: "Onunla müzakereye başladık. Ben ona, bilmediği seksen beş hadisten bahsettim; o da benim bilmediğim on sekiz hadisi gündeme getirdi." [Abdülaziz b. Harun dedi ki]: Daha sonra hadis hafızlarından ve ulemadan Ebû Bekr b. Sehl ed-Dîneverî (ö. 330/942 sonrası) ile karşılaştım ve bu olayı ona aktardım. Dedi ki: "[İbn Hamdân] yalan söylemiş. Kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki Ebû Cafer Dînever'e geldiğinde el-Kisâî diye bilinen biri onu ve onunla birlikte ilim ehli birçok kimseyi davet etmişti. Ben de o mecliste idim. İbn Hamdân da bizimle beraberdi. Taberî'ye, ihtilaf konularını ele alan eserin *Cendâiz* bölümünü okudu. Taberî

⁹ İfadelerde bir eksiklik olduğu anlaşılıyor. Bu sözleri söyleyen muhtemelen Abdülaziz değil, İbn Hamdân'dır.

ona; 'Bir araya gelip de müzakere etmeden ayrılmamız uygun olmaz. Mesela *Kitâbü'l-Cenâiz*, hadi bunu müsned ve maktû' haberleriyle; sahabe, tâbiûn ve ulemanın ihtilaf ettiği hususlarla birlikte müzakere edelim.' dedi. İbn Hamdân; 'Müsned haberleri müzakereye varım, ama diğer konulara girmem.' dedi. Taberî, İbn Hamdân'ın bilmediği seksen üç hadisi; İbn Hamdân ise Taberî'nin bilmediği on sekiz hadisi gündeme getirdi. İbn Hamdân'ın, Taberî'nin bilmediği hadisleri gündeme getirirken takındığı tavır, Taberî'nin İbn Hamdân'ın bilmediği hadisleri gündeme getirirken takındığı tavra nispetle son derece çirkindi; oysa İbn Hamdân Taberî'nin bilmediği hangi hadisi gündeme getirirse Ebû Cafer şöyle diyordu; 'Bu, şu sebeplere binaen yanlıştır.' [Dîneverî dedi ki]: Ben olsaydım, Taberî ile tartışmaya girmezdim ki bu şekilde mahcup olup kalmayayım."

Taberistan'a dönüşünden bir süre sonra tekrar Bağdat'a gelen Taberî burada Ebû Abdillâh el-Cessâs,¹⁰ Cafer b. Arafe (ö. 287/901) ve [Ebû Ali Muhammed b. İsa] el-Beyyâdî (ö. 293/905)'nin taassubuyla karşılaşmıştı. Taberî'nin derslerine devam eden Hanbelîler, bir Cuma namazı öncesinde [fikhî ihtilaflarla ilgili eserinden yaptığı derslerden birinde] Taberî'ye, Ahmed b. Hanbel'in fikhî görüşleri hakkında ne düşündüğünü ve Allah'ın Hz. Peygamber'i arşa oturtmasıyla ilgili hadisi nasıl değerlendirdiğini sordular. Taberî şöyle cevap verdi: "Ahmed b. Hanbel'in ihtilaf sahasında kayda değer bir görüşü yoktur [ona göre Ahmed b. Hanbel bir fakihden ziyade bir muhaddisti]." Cemaat; "Ama âlimler ihtilaf konularında onun da görüşlerini zikrederler..." diye itiraz ettiler. Taberî; "İhtilaf sahasında ondan dışı dokunur bir şey rivayet edildiğine şahit olmadığım gibi talebelerinden de bu sahada görüşleri dikkate değer birini de bilmiyorum. Arşa cülûs hadisine gelince, böyle bir şeyin olması muhaldir." dedi ve şu şiiri okudu:

"Bir yareni olmayan zat ne de yücedir! O'nun arşında oturan bir başkası da mevcut değildir."¹¹

Hanbelîler ve ashâbu'l-hadîs bunu duyar duymaz ayağa fırladılar ve sayıların binleri bulduğu nakledilen okkalarını Taberî'ye fırlattılar. Ebû Cafer kürsüyü terk ederek evine girdi. Evini o kadar taş tuttular ki kapının önünde, atılan taşlardan büyük bir tepe oluştu. Polis idaresinin başı olan Nâzûk (ö. 317/929), onbinlerce askerle birlikte onu avamın öfkesinden korumaya çalıştı. O gün akşam kadar Taberî'nin kapısında bekledi ve taşların temizlenmesini emretti. Taberî, daha önce evinin kapısına şu beyti yazdırtmıştı:

"Bir yareni olmayan zat ne de yücedir! O'nun arşında oturan bir başkası da mevcut değildir."

¹⁰ Hayatı hakkında detaylı bilgiye ulaşamadığımız bu ilim adamının Hammâd el-Kassâr'dan rivayette bulunduğu, kendisinden de Şuayb b. Abdillâh et-Temîmî'nin hadis rivayet ettiği nakledilmiştir. Ne yazık ki kaynaklarda bu ravilerin de hayatı hakkında bilgi verilmemektedir.

¹¹ سيجان من ليس له أنيس ... ولا له في عرشه جليس

Nâzûk, bu beytin silinmesini emretti. Ashâbu'l-hadîsten biri bu beytin yerine şunları yazdı:

“Kuşkusuz, çok yüce bir makamı vardır Ahmed'in (sav); Bir elçi geldiği zaman Rahman'ın yanına,

Hasetçilerin hasedine rağmen bir ikram olarak yaklaştıır Allah onu kendine,

Ve oturtur, güzel kokularla tütsülediği bir tahtın üzerine; zalimlerin ve hakikati kabule yanaşmayanların ateş dolsa da ciğerine...

Hem bu özel makam sadece ona layıktır; zaten Leys'in de Mücahid'den naklettiği budur.”¹²

Taberî evine çekildi ve Hanbelîlerden özür dilediği meşhur eserini kaleme aldı. Kitapta konuyla ilgili kendi görüşünü ve itikadını zikrederek kendisi hakkında bundan farklı kanaatleri olanları tenkit etti. Kitabı Hanbelîlere okudu ve Ahmed b. Hanbel'in faziletine vurguda bulunarak bu çerçevedeki görüşlerini zikretti ve İbn Hanbel'in itikadî yaklaşımını doğru bulduğunu ifade etti. Bu düşüncelerini ölene kadar söylemeye devam etti. Vefatına kadar ihtilaf konularındaki kitabını ortaya çıkarmadı. Daha sonra bu kitabını, yani ihtilâfu'l-fukaha sahasındaki çalışmasını toprağa gömülü olarak buldular ve çıkarıp istinsah ettiler. [Abdülaziz b. Harun dedi ki:] Rahmetli babamın da için de olduğu bir topluluktan hadiseyi bu şekilde duydum.

Ebû Muhammed Abdülaziz b. Muhammed et-Taberî¹³ dedi ki: Ebû Cafer'in fazileti, ilmi, zekâsı ve hafızası, onu tanıyan hiç kimsenin görmezden gelemeceği kadar aşikârdı; çünkü İslâmî ilimlerin tümünü kendisinde toplamıştı. Doğrusu Müslümanlardan herhangi birinde Taberî'de olduğu gibi İslâmî ilimlerin tümünün aynı anda bulunduğu şahit olmadığımız gibi onun kitapları kadar meşhur olmuş bir kitap tasnif edenine de rastlamadık. *el-Basît*, *et-Tehzîb* ve *Ahkâmu'l-Kırâât* kitaplarındaki görüşlerinde olduğu gibi Kur'ân ilimlerinde, kıraatler konusunda; peygamberler, halifeler ve melikler tarihi ile ihtilâfu'l-fukaha sahalarnnda Taberî; münâvele ve icazet yollarına ya da kıl u kâle dayanmaksızın rivayetlerin meşhur isnatlarını zikrederek tercihte bulunurdu. Tefsirinde ve *et-Tehzîb*'de kendisinin de ifade ettiği gibi lügat ve nahivdeki üstün bilgisi herkesçe bilinir olmuştu. Kitaplarında, muarızlarının kendisine karşı ortaya attıkları iddiaları çürütürken başvurduğu yöntemler, cedel ilminden de behresi olduğunu gösterir. *Âdâbu'n-*

¹² لأحمد منزل لا شك عالٍ ... إذا واثق إلى الرحمن وافد
فبدنيه ويقعده كريما ... على رغم لهم في أنف حاسد
على عرش يغلفه بطيب ... على الأكياد من باغ وعائد
له هذا المقام الفرد حقا ... كذلك رواه ليث عن مجاهد

¹³ Taberî'den hadis dinlemiş, Ebu'l-Hasen el-Eş'arî (ö. 324/936)'den ders almıştır.

Nuflûs adlı eserinin de gösterdiği gibi zühd sahibi, müttaki, huşû ehli, güvenilir, samimi, hem niyeti hem de fiilleri itibarıyla hâlis bir mümindir. Cahiliye dönemi ile İslam sonrası dönemin şiirlerini o kadar iyi bilirdi ki bu yeteneğinden ancak onu tanımayanlar bîhaber olabilirdi. Zahitlerden Ebû Ömer Muhammed b. Abdulvahid (ö. 345/957) demiştir ki: [Ebû'l-Abbas Ahmed b. Yahya] Sa'leb (ö. 291/903)'in şöyle dediğini işittim: Çevremde benden ders alanların çoğalmasından önce uzunca bir süre Taberî bana şairlerin şiirlerini okumuştur. Ebû Bekr b. Mücahid dedi ki: Ebu'l-Abbas bir gün şöyle demişti: "Sizin oralarda -yani Bağdat'ın doğusunda nahivcilerden kimler kaldı?" Dedim ki: "Hiç kimse kalmadı; bütün şeyhler vefat ettiler." "Yani bölgeniz tamamen boş kaldı öyle mi?" diye sordu. Ben de "Şayet fakih Taberî olmasaydı, evet..." Bana dedi ki: "İbn Cerîr mi?" "Evet" dedim. Bunun üzerine Ebu'l-Abbas dedi ki: "O, Kûfelilerin yetkin âlimlerindedir." Ebû Bekr [b. Mücahid] dedi ki: "Doğrusu Ebu'l-Abbas'ın bu iltifatı, onun gibi birisinden nadiren sudur ederdi; zira o, son derece sert mizaçlı biriydi. Bir kimsenin ilimde yetkin olduğuna şahadet etmesi pek nadirdi."

Abdülaziz b. Muhammed dedi ki: Kantaratü'l-Beradân, nahiv bilginleri açısından oldukça şanslıydı [Pek çok nahiv bilgini bu mahalleyi mesken edinmişti]. Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838) bunlardan biridir. Cafer çarşısının arkasındaydı -ki bu Mescid onun adıyla bilinirdi-. Allân el-Ezdi'nin mescidi de bu mıntıkada herkesçe bilinirdi. Fazıl bir insan olan nahivci Ebû Bekr Hişâm b. Muaviye ed-Darîr (290/903) de bu mahallede olup mescidi Ebû Abdillâh el-Kisâî (ö. 189/805)'nin mescidinin yanındaydı. Ebû Ubeydullah Muhammed b. Yahya el-Kisâî de burada ikamet ediyordu -Ebu'l-Hâris'in Kisâî'den naklettiği bu kıraat, bu nahivci aracılığı ile yayılmıştır-. Pek çok ileri gelen âlim, Ebû Ubeydillah'tan kıraat almıştı. Taberî'de buraya yerleşmişti. Taberî; mantık, matematik, cebir, mukabele ilmi ile matematik ve tıp gibi pek çok dalda ilim tahsil etmişti. Vasiyetinde yazdıklarından da anlaşıldığı gibi Tıp sahasında engin bilgisi vardı. O, dünyaya önem vermeyen, dünyalık beklentileri olmayan biriydi. Sanki Kur'ân'dan başka hiçbir şey bilmeyen bir kâri', hadisten başka hiçbir şey bilmeyen bir muhaddis, fıkıhtan başka hiçbir şey bilmeyen bir fakih, nahivden başka hiçbir şey bilmeyen bir nahivci ve hisâb ilminden başka hiçbir şey bilmeyen bir hâsib idi. İbadetlerine son derece düşkün, bütün ilimlerde otoriteydi. Şayet onun kitaplarıyla başkalarının kitaplarını yan yana koyarsan, diğerlerinden ne kadar üstün olduğunu görürsün.

Taberî'nin kitaplarından biri *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân*'dır. Ebû Bekr b. Kâmil dedi ki: Taberî bize, yüzelli ayetin tefsirini imla yoluyla yazdırdı. Daha sonra Kur'ân'ı sonuna kadar okumak suretiyle tefsir etti. Bu, 270 senesinde vuku bulmuştu. Kitap insanlar arasında şöhrat buldu ve adı, sanı her yanda duyulur oldu. [Hem de bu dönemde] Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahya Sa'leb (ö. 291/892) ve Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezîd el-Müberred (ö. 286/900) berhayat ve irâb ile meânî ilimlerinde iki sığınak iken... Bu dönemde ikisinin dışında başka âlimler de vardı; Ebû Cafer er-Rüstemî, Ebû Hasen b. Keysân el-Mufaddal b. Seleme (ö.

290/903'ten sonra), el-Ca'd ve Ebû İshak ez-Zeccâc (ö. 311/923) gibi Arap dilinin nahivdeki usta binicileri bunlardandır. [Bu önemli isimlerle aynı dönemde yaşamasına rağmen Taberî de büyük bir şöhret yakalamıştır]. Tefsiri doğuya ve batıya götürülmüş, o dönemin bütün ilim adamlarınca okunmuştur. Hepsisi de Taberî'nin üstünlüğünü ve önde gelen bir müfessir olduğunu itiraf etmişlerdir.

Ebû Cafer dedi ki: Daha küçük bir çocukken, içimden bir ses bana bu işi [Allah'ın kitabını tefsir etmeyi] fısıldardı. Abdülaziz b. Muhammed et-Taberî dedi ki: Zâhid Ebû Ömer, öteden beri kitapların nüshalarını âlimlerle mukabele etmekteydi. Ebû Ömer demişti ki: Ebû Cafer'e bir ayetin tefsirini sorduğum vakidir. [Ebû Ömer devamla] demiştir ki: Taberî'nin tefsirini baştan sona kadar gözden geçirdim. Onda nahiv ya da lügat açısından hatalı tek bir kelimeye rastlamadım. Ebû Cafer dedi ki: Bir tefsir yazıp yazmama konusunda istihare yaptım ve niyetlendiğim bu iş için tam üç yıl boyunca Allah'tan, yardımını diledim; o da bana yardımını bahşetti.

Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Cafer el-Fergânî dedi ki: Cisru İbn Affif'ten bir şeyh bana şunu söyledi: Rüyamda kendimi Ebû Cafer'in meclisinde gördüm. İnsanlar ona Tefsir'ini okuyorlardı. Gökle yer arasından gelen bir sesin şöyle dediğini işittim: Her kim Kur'ân'ı inzal edildiği gibi dinlemek istiyorsa bu kitabı dinlesin.

Ebû Bekr Muhammed b. Mücahid demiştir ki: Ebû Cafer'i şöyle derken işittim: Kur'ân'ı okuyup da manalarından bîhaber olan, Kur'ân'dan nasıl lezzet alır, anlamıyorum!

Câmiu'l-Beyân, Allah Teala'nın sadece Kur'ân'a has kıldığı ve kendileri aracılığıyla Kur'ân'ı sair kelimadan üstün bir konuma getirdiği belagat, i'caz ve fesahat konularını ele alan bir önsöz ve tefsir [ilmine giriş sadedinde] bir risâle ile başlar. Daha sonra Taberî; tefsir, Kur'ân'ı tevil vecihleri, Kur'ân'da tevili bilinen hususlar, Kur'ân'ın tefsir edilmesinin caiz olduğuna ya da olmadığına dair rivayetler, Hz. Peygamber'in; "Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir" sözünün değerlendirilmesi, Kur'ân'ın hangi lehçelerde indirilmiş olduğu, Kur'ân'da Arap dili dışında kelimeler bulunduğunu iddia edenlerin görüşlerine reddiye, Kur'ân'ın ve sûrelerin isimlerinin tefsiri gibi, tefsir ilminin mukaddimesi olabilecek hususları zikretmiştir. Bunları, Kur'ân'ın ayet ayet tevili takip etmiştir. Tefsirinde başından sonuna kadar sahabe, tabiûn ve etbâu't-tâbiîn'in görüşlerini, Kûfe ile Basra dil okullarının i'raba dair izahlarını; kıraatlerle Kur'ân kelimelerinin masdarları, farklı lehçelerdeki okunuşları, cemi ve tesniye hâllerine dair kıraat farklılıklarıyla ilgili görüş ve düşünceleri, Kur'ân'ın nâsihini mensûhunu, Kur'ân ahkâmına müteallik meseleler ile bu konulardaki ihtilafları zikretmiş; ayrıca tefsirin başından sonuna, ehl-i bidatin Kur'ân hakkında görüşleriyle ehl-i nazarın düşüncelerine, ehl-i Sünnet'in ve Sünnet bağlılarının yoluna sadık kalarak reddiyeler serdetmiştir. Bunun da ardından ebced harflerinin nasıl anlaşılması gerektiğini, bu harflerin neler olduğunu anlatmış, ebced harfleriyle ilgili görüşlerden tercih ettiği görüşün ne olduğunu o kadar

detaylı ifade etmiştir ki bir başkası asla bundan daha fazlasını söyleyemez, hatta bu derecede toplu bir izahı başka hiç kimsede bulamaz.

Tefsir kaynaklarından; İbn Abbas'ın tefsirlerini beş tarikten, Saîd b. Cübeyr (ö. 95/714)'in tefsirini iki tarikten, Mücahid b. Cebr (ö. 103/721)'in tefsirini üç tarikten -kimi yerlerde daha fazla tarikten de nakletmiş olma ihtimali de vardır-, Katâde b. Diâme (ö. 117/735)'nin tefsirini üç tarikten, Hasan-ı Basrî (ö. 110/728)'nin tefsirini üç tarikten, İkrime (ö. 105/723)'nin tefsirini üç tarikten, Dahhâk b. Müzâhim (ö. 105/723)'in tefsirini iki tarikten, Abdullah İbn Mesud (ö. 32/652-653)'un tefsirini bir tarikten nakletmiş; müfessirlerden ya da diğer ilim dallarındaki ulemadan naklettiği meşhur hadislerin yanı sıra Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem (ö. 136/753), İbn Cüreyc (ö. 150/767) ve hicrî 150 civarında ya da öncesinde vefat ettiği söylenen Mukâtil b. Hayyân'ın tefsirlerine de yer vermiştir. Tefsirinde gerekli gördüğü yerlerde Müsned hadisler de tahrir etmiştir. Güvenilir bulmadığı tefsirlerden hadis rivayet etmemiştir; zira tefsirinde Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî (ö. 146/763), Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767) ve Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî (ö. 207/822)'nin eserlerinden -doğrusunu Allah bilir; bu isimler ona göre yalancılıkla itham edilen kişilerdi- nakilde bulunmamıştır. Ne var ki tarih, siyer ve ahbârul-Arab konularına girdiği yerlerde, şayet o meseleyle ilgili elinde hiç rivayet yoksa, mezkûr şahısları zikretmek zorunda kalmışsa işte o zaman Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî, oğlu Hişâm (ö. 204/819-820), Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî ile daha başkalarına müracaat etmiştir. Tefsirinde gerekli gördüğü yerlerde Ali b. Hamze el-Kisâî (ö. 189/905), Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822), Ebu'l-Hasen el-Ahfeş (ö. 215/830), Ebû Ali Kutrub (ö. 210/825 civarı) ve daha başkalarının kitaplarından Arap dilinin gramerine ve manalarına dair alıntılar yapmıştır; çünkü bu isimler, Arap dilinin anlamları üzerinde çalışmış olan âlimlerdir ve Arap dilinin anlamları ya da irabı, bu isimlerden referansla verilmektedir. Taberî'nin, bunlardan alıntı yaptığı halde adlarını zikretmediği yerler de vardır. Taberî tefsiri, hattın geniş ya da sıkışık yazımına göre değişmekle birlikte ortalama on bin varak civarındadır. Abdülaziz b. Muhammed et-Taberî dedi ki: Bağdat'ta bir nüshanın, dört bin varaktan oluştuğunu gördüm.

Taberî'nin değerli kitaplarından biri de kıraat imamlarının Kur'ân'daki kelimeleri farklı okuyuşlarını ele aldığı; Medine, Mekke, Kûfe, Basra, Şam ve diğer bölgelerdeki kurrânın isimlerini detaylıca zikrettiği *el-Fasl beyne'l-Kırâât* adlı eseridir. Bu eserinde her bir kıraatin diğerinden farklı yönleri ele alınmış olup her bir kıraatin vecihlerini, o kıraatlerin tevlini, kânî'lerin kıraatini tercih etme sebeplerini, bunlar içerisinde hangi kıraati tercih ettiğini ve niçin bu tercihte bulunduğunu delilleriyle zikretmiştir. Bunu yaparken, tefsir ve i'rab sahasında kurrâdan hiçbirinin ulaşamadığı kadar yüksek seviyede bir yetkinlik ortaya koymuştur -her ne kadar önceki kurrânın faziletlerini ve bu alandaki öncü konumlarını, aklı başında hiç kimse inkâr edemese de-. Taberî bütün bu malumatı, esere yakışan bir mukadimenin ardından ortaya koymuştur. Zaten kitaplarını yazarken takip ettiği yön-

tem hep bu olmuştur: Önce kitabın içeriğine uygun bir mukaddime yazmak, daha sonra kitabı bu mukaddime doğrultusunda kaleme almak... Öte yandan Taberî bu kıraatleri okurken çok güzel bir şekilde icrada bulunurdu. Öyle ki pek fazla toplum içine çıkmayan kâri'ler dahi onun kıraatini dinlemek için gelip arkasında namaz kılarlardı.

Ebû Bekr b. Kâmil dedi ki: Ebû Bekr b. Mücahid -ki o, Taberî'nin adı her ne zaman anılsa mutlaka övgüyle bahsedirdi- bize demişti ki: Taberî'nin kıraatle ilgili kitabına denk bir kitap tasnif edilmiş değildir. Yine şöyle demişti: Mihrapta Kur'ân'ı onun kadar güzel okuyan bir başkasını görmedim. *İbn Mücahid bu anlama gelen bir başka söz de söylemiş olabilir.*

[Ebû Bekr] İbn Kâmil demiştir ki: Ebû Cafer, kendi kıraatini tercih etmeden evvel Hamze kıraatine uygun okurdu. Ebû Abdillâh Ahmed b. el-Fergânî demiştir ki: Bize Ebû Cafer şöyle dedi: Kur'ân-ı Kerim'i [Hamze kıraati ile] Süleyman b. Abdurrahman b. Hammâd et-Talhî'ye okudum. Talhî, Hallâd'a; Hallâd, Süleym b. İsa'ya; Süleym de Hamze'ye arz ederek okumuşlardı. Ebû Cafer daha sonra bu kıraati Hamze'den rivayet eden Ali b. Keyyise'nin talebesi olan Yunus b. Abdilâlâ (ö. 264/877-878)'dan da okumuştur. İbn Kâmil demiştir ki: Ebû Bekr b. Mücahid Taberî'nin kıraatler hakkındaki kitabını övdükten sonra; "Mamaflıh o kitapta [Hamze'nin kıraatiyle ilgili] bir hataya da rastladım." dedi ve bana bu hatayı söyledi. Önceleri Hamze'nin kıraatini, hem de çok başarılı bir şekilde okuyan biri olan Taberî'nin bu hatayı nasıl yaptığına şaşırıyordum. İbn Mücahid dedi ki: Bu hatasının sebebi aslında Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm'dır; çünkü Taberî eserini, onun kitabını temel alarak yazmıştır. Ebû Ubeyd bu kelimeyi yanlış kaydetmiş, Taberî de onu öylece nakletmiştir.

Ebû Bekr b. Kâmil dedi ki: Ebû Cafer bize şunu anlatmıştı: Bana Sûk-i Yahya'daki bir kâri'den bahsedilmişti. Kendisine gittim ve en başından başlayarak Kur'ân'ı ona okumaya başladım. "ان الله لا يستحي أن يضرب مثلا" ayetine geldiğimde, "Tekrar oku" dedi. Birkaç defa tekrar ettim ve her defasında ["لا يستحي"] kelimesinin sonundaki] "ي" harflerini vurgulayarak okudum. Ben, "İlkini kesre ile okuduğum iki yâ harfini daha mı belirgin okuyayım?" diye soruncaya kadar da sürekli ayeti baştan aldırtdı. Sorduğum sorudan da bir şey anlamayınca yanından ayrıldım ve bir daha da ona gitmedim.

Ebû Cafer; Nâfi (ö. 169/785)'in Verş (197/812) kanalıyla gelen kıraatini Yunus b. Abdilâlâ'dan okumuştur. Kıraatin bu kanaldan rivayetini almak için Taberî'ye müracaat edilirdi. Bana anlatıldığına göre, Ebû Bekr b. Mücahid kıraatin bu tarikini, aralarındaki yakınlığa binaen Taberî'den tek başına okumayı istemişti; ne var ki Taberî bu isteği, ancak bir toplulukla birlikte olursa kabul edebileceğini söylemiştir. Bu durum İbn Mücahid'i üzmüş değildir; zira Taberî, sadece bir kişiye özel ders vermekten hoşlanmazdı. Gerçekten de onun huyu buydu; şayet kendisine bir kitabı arz ederek ders alanlardan bazıları o gün derse gelmeyecek olsa gelenlerin okumasına da müsaade etmezdi. Bir ilim talibi kendisinden herhangi bir

kitabını okutmasını istese, sonra da gelmese, o kişi gelinceye kadar o dersi okutmazdı. Bunun tek istisnası *Kitabu'l-Fetvâ'sıdır*; çünkü ona her ne zaman bu kitap-taki bilgilerden bir şey sorulsa o an cevap verirdi.

Taberî'nin kıraatle ilgili kitabı, Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm'ın kitabını içermektedir; çünkü bu eserin Ahmed b. Yusuf et-Tağlibî'nin [ki Taberî'nin hocası, Ebû Ubeyd'in talebesidir] Ebû Ubeyd'den yaptığı rivayetine sahiptir. Taberî kitabını, Ebû Ubeyd'in bu eseri üzerine bina etmiştir.

Taberî'nin bir kitabı da *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk ve Ahbâruhum ve Men Kâne fî Zemeni Külli Vâhidin minhüm* adlı eseridir. Müellif kitaba önce içeriğini yansıtan bir mukaddime ile başlamış; daha sonra zamanın ne anlama geldiği, zamanın müddetinin ne olduğu konusunda sahabe ve diğer ehl-i ilmin birbirinden farklı görüşlerine rağmen, zaman hakkında Müslümanlardan farklı düşünen milletlerden bahsetmiş ve sonunda kendi tercihi olan görüşlerin doğruluğuna işaret eden tarihî olayları ve tarihî yasaları anlatmıştır ki bunlar, Taberî'den başkasında neredeyse hiç bulunamayacak kıymette bilgilerdir.

Fıkıh âlimi Ebu'l-Hasen Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. el-Muğallis (ö. 323/935) dedi ki: Taberî; ateşin zekâsı, ilmî özeni ve ders verme konusundaki hassasiyeti açısından gördüğümüz en müstesna ilim adamıydı. Ders verme usulü şu şekildedeydi: Ewela okutacağı kitapları bir yana düzgün bir şekilde sıralayarak derse hazır hale getirir, sonra bütün kitapların işi bitene kadar her kitabı tek tek alıp okutarak diğer yana koyardı. Hepsini bittikten sonra da sırayla her kitabı önceki yerine koyardı. [Ebu'l-Hasen] bir gün demişti ki: Tarih hakkında hiç kimse Taberî kadar başarılı bir eser yazmamıştır. İlmî ve ulemanın fazileti üzerine konuştuğumuz bir gün Ebu'l-Hasen İbnu'l-Muğallis bana; "Öyle zannediyorum ki Taberî'nin ömrü boyunca unuttukları, filânca'nın bütün ömründe öğrendiklerinden daha fazladır." dedi ve büyük bir âlimin ismini zikretti.

Taberî, tarihinde zamanın, yani "gündüzlerin ve gecelerin" hâdis oluşunu ve bunların yaratıcısının Allah olduğunu ortaya koyar. İlk yaratılanın ne olduğundan, yani kalemden ve kalemin de ardından tek tek yaratılan öteki varlıklardan, ilgili rivayetler ve farklı haberler çerçevesinde bahisler açar. Daha sonra Âdem, Havva, melun İblis'ten; Âdem'in yeryüzüne inişinden bahseder. Ardından, Hz. Peygamber, Tavâif-i mülûk ve Fars, Bizans meliklerine gelinceye kadar tek tek her nebi, resul ve melik hakkında muhtasar tarihî bilgiler verir. Bunun da ardından Hz. Peygamber'in doğumunu, nesebini, atalarını, çocuklarını, eşlerini, peygamberliğini, gazvelerini, seriyyelerini ve ashabinın yaşadıklarını anlatır; raşid halifeleri zikreder.

Taberî, Emevîlerle Abbasîler hakkındaki haberleri, biri Emevîlere diğeri Abbasîlere ait olmak üzere iki bölüm halinde muhtasar şekilde anlatmış; ancak detaylara girmemişti. Tarih'ini hicrî 294 yılına kadar bu şekilde; yani Emevî-Abbasî dönemleri muhtasar olarak anlatılmış şekilde icazeten yazdırmış; ancak bu tarihten sonrasını imla etmemişti; çünkü el-Muktedir döneminde yaşamaktaydı. Daha

sonra kendisinden bu bölümleri açması istenmiş, o da oturup bu kısımları şerh etmiş, şerhine de *el-Kat'ân: İki Bölüm* [Emevî ve Abbâsîler Bölümü] adını vermişti. Doğrusu bu iki bölüm, üstünlüğü ve dikkat çekici yönleriyle eşine az rastlanır tasniflerdendir. Hem dinî hem de dünyevî birçok bilgiyi ihtiva eden eser, takriben beş bin varak civarındadır.

Taberî'nin kitaplarından bir diğeri de Hz. Peygamber'in ölümünden önce ve sonra öldürülen ya da ölen sahabîleri anlattığı *Zeylül-Müzeyyel* adındaki eserdir. Bu kitapta sahabiler, Hz. Peygamber'e yakınlıklarına yahut Kureyş'ten başlanarak kabilelerine göre sıralanmıştır. Daha sonra tabiûn ile etbâu't-tâbiîn vefat tarihlerine göre malumat vermiş ve onlarından ardından gelenlerle devam ederek nihayet kendisinden ilim aldığı şeyhlerle kitabı sona erdirmiştir; tüm bunların hayatını ve görüşlerini muhtasar bir şekilde zikretmiştir. Ayrıca içlerinden el-Hasenü'l-Basrî, Katâde ve İkrime gibi fazilet sahibi olanları, gerçekte savunmadıkları görüşleri kendilerine nispet edenlere karşı savunmuştur. Zayıf ya da leyyin bir grup raviyi de zikretmiştir. Kitabın sonunda, kardeş ya da baba-oğul raviler; sadece ismiyle ya da sadece künyesiyle meşhur olanlar hakkında bilgi verilen faydalı kısımlar vardır. *Zeylül-Müzeyyel*, hadisçilerin ve tarihçilerin elde etmeye çalıştığı oldukça güzel ve çok kıymetli bir eserdir. Bu kitabın imlasını Taberî, hicrî 300 yılından sonra tamamlamış olup hacmi bin varak civarındadır.

Kitaplarından bir diğeri de üstünlüğü şarka ve garpta kabul edilen *İhtilâfu Ulemâi'l-Emsâr fî Ahkâmi Şerâii'l-İslâm*'dir. Bu kitabında Medine ehlinde, görüşlerini iki tarikten naklettiği Mâlik, Şamlıların fakih Abdurrahman el-Evzâi (ö. 157/774), Kûfe ehlinde görüşlerini iki tarikten naklettiği Süfyân es-Sevri (ö. 161/777); er-Rabî b. Süleyman'ın naklettikleri çerçevesinde Muhammed b. İdris eş-Şâfiî; Kûfe ehlinde Ebû Hanife en-Nu'mân b. Sâbit, Ebû Yusuf Yakub b. Muhammed el-Ensârî (ö. 182/798) ve onların dostu olan Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî (ö. 189/804) ve İbrahim b. Hâlid Ebû Nasr el-Kelbî gibi fakihlerin görüşlerini incelemiştir. Bu kitabında önce nazar ehlinde [Ebu Bekr] Abdurrahman b. Keysân [el-Esamm el-Mu'tezilî] (ö. 200/816)'ye yer vermişti; çünkü bu eseri yazdığı dönemde henüz İbn Keysân'ın mezhebiyle amel edilmiyordu; ancak aradan bir süre geçip de bu şahıs kendine tâbi olanları dinde yanlış yola sevketmeye başlayınca onu kitabından çıkardı.

Duyduğuma göre bu kitabın serencamı şöyledir: Ebû Abdillâh Ahmed b. İsa er-Râzî Taberî'ye bu kitabı sormuş, o da kitap hakkında şöyle demiş: Bu eserim, kendileriyle münazarada bulunduğum âlimlerin görüşlerini hatırlamak maksadıyla aldığım notlardan ibaretti. Daha sonra bu kitap ilim talipleri arasında yayıldı. Benden bu kitabı okutmam istendi ben de talebelerime onu okuttum.

Muhammed b. Davud el-Isbehânî (ö. 297/910) *el-Vusûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl* adıyla maruf eserini yazdığında, icmâ babında, Taberî'nin [*el-lhtilâf*'in en başında zikrettiği]; "Onlar icmâ ettiler, hüccet de bu icmâ üzerine şekillendi."¹⁴ sözüne dayanarak Ebû Cafer et-Taberî'nin şöyle demiş olduğunu ileri sürer: "Taberî'ye göre icmâ, sadece yukarıda isimleri geçen [Ebû Hanife, Evzâi, Malik, Şâfiî v.d.] sekiz kişinin icmâsıdır; başkalarının değil! [Selef ulemasının icmâ ettikleri hususlar olduğuna işaret eden] Taberî, bunun hemen ardından hilaf konularını ele alarak [her ihtilafli meselede] şu ifadeleri kullanır: Bu ulema şu konularda ise farklı kanaatler serdettiler; Malik bir görüş, Evzâi bir görüş, filanca ise bir başka görüş ileri sürdü... Doğrusu; kendilerinden icmâ nakledilenler, kendilerinden ihtilaf nakledilen kimselerden başkası değildir."

[Ancak] İbn Davud'un yukarıdaki sözleri bir galattan ibarettir. Şayet Taberî'nin *el-Latîf* ya da *el-lhtilâf* risâleleriyle daha başka eserlerinde icmânın, ashabin üzerinde icmâ ettikleri hususlardan tevatüren gelen rivayetlerden ibaret olduğu, kıyas yoluyla ulaşılmış bir re'y olmadığı yönündeki görüşlerini okumuş olsaydı, savunmuş olduğu bu görüşün apaçık bir yanlış olduğunu anlardı.

Ebû Cafer, ilk tasnif ettiği eserlerinden olan *el-lhtilâf*'ı diğer çalışmalarından üstün görüp sık sık şöyle dardi: Benim, hiçbir fakihin müstağni kalamayacağı iki eserim vardır: *el-lhtilâf* ve *el-Latîf*. *el-lhtilâf* üç bin varak civarındadır. Bu eserinde Taberî, kendi tercihlerinin tamamını açıklamış değildir; zira bunları *el-Latîf*'de genişçe ele almış, dolayısıyla tekrara düşmek istememiştir. *el-lhtilâf* için mukaddime sayılabilecek bir de risâle yazmaya başlamış, sonra tamamlamadan bırakmıştır. Bu risâlede icmânın yanı sıra âdil ravilerin haber-i vâhidlerinden bahsederek *el-Latîf*'de bulunmayan bazı ilavelere ve mürsellerle nâsih-mensûh hakkındaki çeşitli bilgilere yer vermiştir.

Emsiletü'l-Udûl adında, noterlikle ilgili bir kitabı daha bulunmaktadır. Bu kitap Taberî'nin güzel çalışmalarından biri olup özellikle Bağdatlı âlimler ona çok itibar etmiştir. Ebû Cafer noterlik sahasını ilgilendiren konularda önde gelen âlimlerden biri, bu işi hakkında yapan bir insandı.

Onun kıymetli kitaplarından biri de *Latîfü'l-Kavl fî Ahkâmi Şerâii'l-İslâm* adındaki eseridir. Kendisine tabi olanların tamamının dayanak ittihaz ettiği mezhebini derli toplu anlatan bir çalışmadır. Hem kendisinin hem de diğer fakihlerin yazdıkları kitaplar içerisinde en göz dolduranlardan biri, belli başlı mezhep eserleri içinde en güzel telif edileni ve en sağlam delillere dayandırılmış olanıdır. Bu kitabı okuyup da üzerinde düşünen herkes, Allah'ın izniyle bunun böyle olduğunu tespit edebilir. Ebû Bekr b. Râmîk şöyle dardi: Bir mezhebin fıkıh kitabı olarak kale-

¹⁴ *Mu'cemu'l-Udebâ'*'nin metninde bu ifade, "أجمعوا وأجمعت الحجة علي كذا" şeklinde geçiyorsa da *el-lhtilâf*'in Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye baskısında ifade; "أجمعت الحجة التي لا يجوز خلافها" şeklinde geçmektedir.

me alınanlardan hiçbirisi, mezhebini anlatmak üzere Ebû Cafer'in kaleme aldığı *el-Latîf* kadar güzel tasnif edilmemiştir. Ebû Bekr [b. Râmîk], bu [kadar mükemmel kaleme alınmış] kitabın ihtisarını yaptığı için eserin başında defalarca özür dilemektedir.

Hacim itibarıyla *el-Ihtilâf*'tan daha geniş olan üç kitabı vardır: *Kitâbu'l-Libâs*, *Kitabu Ummehâtü'l-Evlâd* ve sahasında neredeyse tek olan, en güzel kitaplarından biri; *Kitabu'ş-Şurb*'dür. Sakın kimse *el-Latîf* ismine bakarak Taberî'nin bu isimle kitabının küçüklüğüne ve çekide hafif geldiğine vurgu yapmak istediğini düşünmesin; aksine bu ifade ile meselelerindeki inceliğe dikkat çekmiş, kitabın çok sayıda kıymetli tahlile sahip olduğunu anlatmak istemiştir. Eserin hacmi iki bin beş yüz varak civarındadır. İçinde *Emsiletu'l-Udûl mine'l-Latîf* adında noterliğe dair kıymetli bir bölüm vardır. Bu kitap için yazılan risâlede usul-i fıkha dair görüşler ve ahkâm sadedinde icmâ, haber-i vâhid, mürseler, nâsih-mensûh ile haberler, emirler ve nehiyeler çerçevesinde gündeme gelen mücmel ve müfessere dair izahlar; Hz. Peygamber'in fiilleri hakkında açıklamalar; umum-husus ve ictihad, istihsanın reddi gibi konularda çeşitli bilgiler verilmiştir.

Kıymetli eserlerinden bir başkası da *el-Latîf*'in muhtasarı mahiyetindeki meşhur kitabı *el-Haffî fî Ahkâmi Şerâii'l-İslâm*'ıdır. Bazı ahkâm konularını müzakere etmek isteyen Ebû Ahmed el-Abbas b. el-Hasen el-Azîzî bir haberci göndererek Taberî'den kendisi için bir kitabını ihtisar etmesini rica etmiş, Taberî de içerdiği bilgilere kolayca ulaşılabilsin diye bu kitabını ihtisar etmiştir. Kitap 400 varak civarındadır. Üzerinde mütalaada bulunmak isteyenlerin kolayca okuyabilecekleri bu kitapta hem ilim adamlarının hem de ilim yolculuğuna yeni başlayanların unutmamasında fayda umulan pek çok pratik bilgi bulunmaktadır.

Taberî'nin bir başka kitabı da *Tehzîbu'l-Âsâr ve Tafsi'lus-Sâbiti an Rasûlillahi (sav) mine'l-Ahbâr*'dır. Bu eser, ehl-i ilmin bir benzerini çok zor ortaya koyabileceği, ortaya koymaya kalkıştığında binbir güçlük ile ikmâl edeceği kıymetli bir eserdir.

Ebû Bekr b. Kâmil dedi ki: Taberî'den sonra, ilmin tamamını aynı anda kendinde toplayan, ulemanın sahifelere kaydettiklerini, fukahânın ihtilafa düştüğü konuları büyük bir başarıyla muhafaza eden ve bunlar hakkında o ölçüde otorite olacak bir başkasının geleceğini sanmıyorum; zira Ebû Cafer'in yaptığı gibi ben de Abdullah b. Mesud'dan gelen hadislerle alakalı bir Müsned çalışması yapmaya niyetlenmişim de onun yaptığına benzer bir şey ortaya koyamamış, bir türlü ona denk bir çalışma yapamamışım.

Taberî'nin kıymetli eserlerinden biri de *Kitâbu Basîti'l-Kavli fî Ahkâmi Şerâii'l-İslâm* adlı çalışmasıdır. Bu kitaba bir giriş mahiyetinde *Merâtibu'l-Ulemâ* adında, alanında oldukça güzel bir çalışmaya daha imza atmıştır. Buraya kitabının önsözünü dercetmiş, bu önsözde ilim elde etmeyi ve ilimde derinleşmeyi teşvik edici sözler zikretmiş, kendisinden salt rivayetler nakledip dirayeti ihmal eden ashabını eleştirmiştir. Daha sonra Hz. Peygamber'in ashabından başlayarak Ebû

Bekir, Ömer, Osman ve sonrakileri zikretmiş; tabiûn ve tebe-i tabiûna temas etmiş; oradan da bölgelerin fukahasına kadar fıkihta derinleşmiş ulemayı zikretmiştir. Hz. Peygamber'in hicret yurdu olduğu için evvela Medine; sonra Harem-i Şerif olması hasebiyle Mekke, ardından iki Irak, yani Kûfe ile Basra, Şam ve Horasan'dan bahsederek oradaki âlimleri anlatmıştır.

Daha sonra ilk olarak "Kitabu't-Tahâre", ardından "Kitabu's-Salât" bölümünü yazmıştır. Bu eserinde, fukahanın ihtilaf ettiği konularla ittifak ettikleri hususları detaylı bir şekilde ele almış, her görüş sahibinin dayanaklarını değerlendirmiştir. Eser iki bin varak civarındadır. Bu kitaptaki "Âdâbu'l-Kudât" adlı bölümü de müstakillen ortaya koymuştur. O, sahasında güzelliği ve üstünlüğü ile Taberî'nin sayılı çalışmalarından biridir; çünkü bu çalışmasında bir mukaddimenin ardından önemli konulara değinmiştir: Kâdîlerin ve divanların medhi; kadâ makamına gelen bir kâdînin neler yapması, bu makamı nasıl teslim etmesi ve bu makamda nasıl karar vermesi gerektiği, kendisinden önceki kâdîlerin verdiği hükümleri hangi hususların nakzedeceği konularında ve resmî kayıt defterleri (siciller), tanıklıklar, davalar ve deliller hakkında bahisler koymuştur. Ayrıca kitapta, bir hâkimin fıkah sahasında tümüyle yetkin sayılabilmesi için ihtiyaç duyduğu tüm hususlara dair bilgiler de verilmiştir. Eserin hacmi bin varaktır. Taberî, talebelerinin *el-Basît* ve *et-Tehzîb*'i esas almalarını, diğer eserlerinden ziyade bu ikisini mütalaaya önem vermelerini istemiştir.

Taberî'nin bir başka güzel kitabı ise *Edebu'n-Nufûsi'l-Ceyyide ve'l-Ahlâki'n-Nefse'*dir. Eserin adı *Edebu'n-Nefsi'sh-Şerîfe ve'l-Ahlâki'l-Hamîde* de olabilir. Belki de kitabın adına sonradan; dinî ilimler, fazilet, vera, ihlas, şükür, riya, kibir, hudû ve huşû [iç ve dış uzuvların inkıyâdı], sabır, emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker konularını kuşatan bir ifade eklemiştir. Bu kitapta önce vesvese ve kalbin fiillerini ele almış, daha sonra dua, Kur'ân'ın fazileti, duaya icabet vakitleri ve bu vakitlerde yapılan duaya icabet edildiğine dair karinelerle bunlar hakkında sünen, sahabe kavilleri ve tabiûn sözlerine yer vermiştir. Eserin imlasını, emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker konularından bir kısmını zikrettikten sonra tamamlamıştır. Kitap haline getirilen kısım beş yüz varak civarındadır. Kitabın, imla etmediği dört cüzden oluşan bir kısmı daha vardır. Bu cüzler Ebû Said Ömer b. Ahmed ed-Dîneverî el-Verrâk'ın eline geçmişti. Dîneverî bunları Şam'a götürürken yolda her ne olduysa [cüzlerin bir kısmı kaybolmuş ve] elinde sadece görme ve işitme nimetleri sebebiyle kulun Allah'a karşı yükümlülüklerinin anlatıldığı iki cüz kalmıştı. Taberî bu çalışmaya hicrî 310 senesinde başlamış ve [yukarıda anlatılan kısımda kitabın] imlasını bitirmesinden çok kısa bir süre sonra vefat etmişti. Dîneverî şöyle derdi: Şayet bu eser ikmâl edilmiş olsaydı harika bir şey olurdu; çünkü Taberî, insanın yükümlülükleri yanında; bizi Allah'a sığdıracak kıyamet korkuları, kıyamet alametleri ve ahiret halleri hakkında bilgiler verecek; cennet ve cehennem hakkında malumat aktarmış olacaktı.

Taberî'nin tasnif edip tamamladığı eserlerden biri de *el-Müsne'dü'l-Mücerred* adlı kitabıdır ki ehl-i hadîs bu eserin büyük kısmını yazmıştır. Bu kitapta Taberî, şeyhlerinden alıp da talebelerine okumadığı bazı hadislere de yer vermiştir.

Diğer bir eseri *er-Redd alâ zî'l-Esfâr* adındaki çalışmasıdır. Bu eserinde Davud b. Ali el-Isbehânî'ye reddiyeleri vardır. Kitabın yazılma sebebi, Taberî'nin uzunca bir süre Davud b. Ali'nin derslerine devam etmesi ve onun kitaplarından birçok şey yazmış olmasıdır.

Taberî'nin Davud'dan intikal eden kitap mirası içerisinde kendisinin ince bir hat ile kaleme aldığı seksen cüz gördüm ki onların arasında halku'l-Kur'ân nizâi yaşandığında halife Muvaffak'ın huzuruna çıkan Zahirî Davud b. Ali ile Ebu'l-Mücâlid ed-Darîr el-Mutezilî arasında Vâsıt'ta geçen tartışmanın kayıtları da vardı. Davud b. Ali mantık, hadis, ihtilafu'l-fukaha ve sünen konusunda fazla geniş olmayan malumat edinmişti; ama ağzı laf yapan, ifadeleri sade, konuşması düzgün ve özgüveni yüksek biriydi. Nüktedan arkadaşları ve talebeleri vardı. Nüktedanlık onlarda öyle bir huy hâline gelmişti ki bazı talebeleri, muhaliflerine karşı bu yöntemini kullanarak onları susturmaya çalışıyordu. Davud b. Ali herhangi biriyle fikhî bir meselede tartıştığında, karşısındakinin hadiste yetersiz olduğunu görünce onu hadise; hadis alanında tartıştığı kişinin de fıkıh ve cedel sahasında yetersiz olduğunu görmesi durumunda onu fıkıh ve cedel sahasına yönlendirmek isterdi. Davud b. Ali, kısmen bilgi sahibi olsa da esasen nahiv ve lügat alanında yetersiz biriydi. Taberî'ye gelince, ilgilenmiş olduğu tüm ilim dallarında son derece dolu biriydi. İlim ehline yakışmayan tutum ve davranışlardan uzaktı. Ölene kadar da bu tür davranışları benimsememişti. Her işinde ciddiyet sahibi olmak isterdi. Bir gün kendisiyle Davud b. Ali arasında bir mesele üzerinde tartışma yaşanmış, Davud b. Ali, Ebû Cafer karşısında susmak durumunda kalmıştı. Bu durum, Davud b. Ali'nin talebelerine ağır gelmişti. İçlerinden biri çığlık yaparak Ebû Cafer'e kaba bir söz söylemişti. Ebû Cafer bunun üzerine meclisi terk etmiş ve bu kitabı kaleme almıştı. Yaklaşık yüz varak oluncaya kadar da bu eseri bölüm bölüm telif etti. İmla ettirmedığı bir mukaddime ile başlayan Taberî'nin bu eseri, Davud b. Ali'nin ifadeleri esas alarak yazılmış kıymetli bir eserdir. Taberî, bu çalışmasını Davud'un ölümü üzerine yarıda bırakmıştır. Önde gelen talebelerinin yazdıkları kısımlar hariç -ki onlar da bize nakledilmemiştir- Taberî'nin talebeleri de bu kitaba sahip değildi. Kitabı Taberî'den yazmış olan talebeleri; Ebû İshak b. el-Fadl b. Hayyân el-Hulvânî -ki Ebû Bekr b. Kâmil, bu kitabı Ebû İshak'tan dinlemiş olduklarını naklede-, Ebu't-Tayyib el-Cürçânî, Ebû Ali el-Hasen b. el-Hüseyn b. es-Savvâf, Ebu'l-Fadl el-Abbas b. Muhammed el-Muhassin gibi isimlerdir. Davud b. Ali'nin önde gelen talebelerinden er-Ruâsî demiştir ki: Davud b. Ali, Ebû Cafer'e karşı kaba söz kullanan bu şahısla, söylediği sözlere bir ceza olsun diye, tam bir sene konuşmamıştır. [Davud'un oğlu] Muhammed b. Davud, babasına eleştiriler yönelten Ebû Cafer'e reddiye yazmağa girişmiş ve özellikle üç meselede [söyleyecek bir

söz bulamayınca] Taberî'ye sebb ü şetmetmiştir. Bu kitap, *er-Redd alâ Ebî Cafer b. Cerîr* adıyla bilinen reddiyedir.

Ebu'l-Hasen b. el-Muğallis dedi ki: Bana Ebû Bekr b. Davud b. Ali demiştir ki: Ebû Cafer'in babam aleyhindeki sözleri ağırına gidiyordu. Bir gün Ebû Bekr b. Ebî Hâmid'e uğramıştım. Yanında Ebû Cafer de vardı. Ebû Bekr ona; "Bu, Davud b. Ali el-Isbehânî'nin oğlu Ebû Bekr Muhammed'dir." dedi. Ebû Cafer, kim olduğumu öğrenince; beni güzelce karşıladı ve babam hakkında övgü dolu ifadeler kullandı. Bana öyle iltifatlar etti ki ona karşı herhangi bir söz söyleyemedim.

Ebû Cafer'in kitaplarından biri de *Risâletu'l-Basîr fî Medîlimi'd-Dîn* adlı risâledir. Taberistan bölgesinde isim ile müsemma ve bir de ehl-i bidat mezhepleriyle ilgi bir tartışma yaşanmış; Ebû Cafer de bu konuyla alakalı söz konusu risâleyi kaleme alıp göndermiştir. Yaklaşık otuz varaktan oluşmaktadır.

Bir başka kitabı ise *Sarîhu's-Sunne* adıyla bilinen birkaç varaklık bir risâledir. Taberî bu risâlede kendi düşüncelerini ve mezhebini ifade etmiştir.

Fedâilu Ali b. Ebî Talib adlı kitabında evvela Gadir Hum hakkında varid olan haberlerin sihhati hakkında konuşmuş, daha sonra fedâil kısmına geçmiştir; ancak eseri nâtamamdır.

Fedâilu Ebî Bekr ve *Ömer* adlı kitaplarını da tamamlayamamıştır.

Fedâilu İbn Abbas adlı çalışması ölümü sebebiyle yarım kalmıştır.

Rüya tabiriyle ilgili kaleme aldığı kitabında ise bazı hadisleri bir araya getirmiş; ancak vefat ettiği için bu kitabı da tamamlayamamıştır.

Muhtasaru Menâsiki'l-Hac, *Muhtasaru'l-Ferâiz*, İbn Abdilhakem'e reddiye olarak yazdığı bir kitap ile -ki bu, talebelerine ulaşmamıştır-, usûle dair *el-Mûcez* adında kitapları da vardır. Bu sonuncusuna bir ahlâk risâlesi ile giriş yapmış, daha sonra usûl konusunda *el-Âder* isiminde bir kitap yazacağını vaat ederek bu kitabın telifini yarıda bırakmıştır; ancak vaat ettiği bu esere başlayamamıştır. Kıyas hakkında da bir eser telif etmek istemiş; ancak onu da yazamamıştır.

Verrâk Ebu'l-Kasım el-Hüseyn b. Hubeş dedi ki: Ebû Cafer benden, kıyas hakkında yazılan eserleri toplamamı istedi. Otuz küsur kitap topladım. Bu kitaplar uzun bir süre yanında kaldı. Artık hadis dersleri vermeyi de kestiği ölümünden birkaç ay önce onları bana geri verdi. Kitapların muhtelif yerlerinde kırmızı mürekkeple işaretlediği yerler bulunmaktaydı.

Abdülaziz b. Muhammed dedi ki: Elime, ok atma sanatını konu edinen ve Taberî'ye ait olduğu iddia edilen bir risâle geçti. Doğrusu bu risâleyi ona okuyan ya da bu eseri ondan alarak kaydeden yahut ona nispet eden hiç kimseyi bilmiyorum. Korkarım ki başkasına ait olan bu kitap Taberî'ye nispet edilmiştir.

Abdülaziz b. Muhammed et-Taberî dedi ki: Ebû Cafer, görüşlerinin tamamına yakınında selefin çoğunluğunun ve sünnete bağlı ulemanın görüşlerini tercih etmiştir. Bu konularda onlara muhalefet etmeyi cüretkârlık addeder, onla-

nın yöntemlerinden dışarı çıkmamak konusunda hiç kimsenin kınamasına aldınış etmezdi. Kader, halku'l-Kur'ân, rüyetullah, mürtekeb-i kebîre, şefaât ve istitâanın insan filinden önce olması gibi Mutezile'nin, ehl-i Sünnet ve'l-cemaat'in görüşlerine muhalefet ettiği her konuda Mutezile'ye karşı çıkardı. Ona göre âlemde insan fiilleri adına her ne varsa tamamı Allah'ın yarattığı şeylerdir. Allah Teala, inkâr ehline akıl vermekle beraber onları küfür yurdunda yaratmasına karşın iman ehline istitâa konusunda lütufta bulunmuştur. Allah Teala kendisini inkâr edenlerin kalplerini, inkârlarına bir ceza olarak mühürlemiştir. [Abdulaziz b. Muhammed et-Taberî diyor ki:] Bana göre de bu ayırım hakkında söylenenler çok çirkindir; çünkü eğer Allah Teala, bir insanın kalbini inkâra düşmeden önce mühürlemişse ona zulmetmiş olur. Eğer kulun inkârından sonra bunu yapmış ise, o zaman zaten mühürlenmiş olan bir şeye mühür vurmuş olur. Doğrusu ehl-i Sünnet ve'l-cemaat mensubu olan hiç kimse böyle bir iddiada bulunmamıştır; bunu ileri sürenler sadece Râfızîler ve Mutezilîlerdir -Allah onlara dirlik düzenlik vermesin-. Ebû Cafer'e göre, Allah'ın dalaletle düşürdükleri hidayete eremez; hidayet erdirdikleri de dalaletle düşmez. Âlemdeki her şey ancak Allah'ın meşietini doğrultusunda gerçekleşir. [Ona göre], Allah Teala ezefî ve ebedî olarak ilim ve kudret sıfatları ile muttasıftır. Kelamı da mahluk değildir.

Ebû Ali demiştir ki: Taberî'nin bu ayırımı; ilim, kudret, kelam gibi sıfatlardan olmayan sıfatların muhdes ve mahluk olduğu anlamına gelir ki bu, tamamen Mutezilîlerin ve Eş'arîlerin görüşleridir.

[Ebû Ali] devamla dedi ki: Ebû Cafer, imamet konusunda fazilet sıralamasını ashâbu'l-hadîsin görüşüne uygun olarak Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali şeklinde sıralama yapardı. Ashâbu'l-hadîsin görüşlerine ters düşen herkesi -hangi mezhebe ait olursa olsunlar- tekfir ederdi; çünkü kaderle ilgili [Mu'tezile'nin] görüşleri ya da Râfızîlerin ve Hâricîlerin Hz. Peygamber'in ashabını tekfir etme konusundaki akf delilleri gibi deliller, çürütülebilir şeylerdir; [oysa ashâbu'l-hadîsin görüşleri sağlam rivayetlere dayanır]. Taberî'ye bu gruba dâhil ettiği insanların ne haberlerini ne de şahitliklerini kabul ederdi. Bu görüşünü şahitlikler hakkındaki eserinde, *er-Risâle*'de ve *Zeylu'l-Muzeyyel*'in başında zikreder.

Taberî, kâfirlerin birbirine mirasçı olamayacağını da savunmaktaydı. Bunu, Hz. Peygamber'in, "Ne bir Müslüman bir kâfire ne de bir kâfir bir Müslüman'a mirasçı olabilir. Farklı iki din mensupları da birbirine mirasçı olamaz." sözünü kendisinden naklettiği Üsâme b. Zeyd'in Müsned'inde zikretmiştir. Taberî, iki kâfirin birbirine mirasçı olamayacağına hükmederdi. Mesela bir Yakubî, Hıristiyan bir Melkânî'ye, bir Melkânî ise bir Nastûrî'ye mirasçı olamazdı. Aynı şekilde bir Şam'atî Yahudi bir Sâmirî'ye, bir Anânî de bir Şam'atî'ye mirasçı olamazdı. Bu konuda Evzâ'nin görüşü de aynıydı. Ona göre de bağlı oldukları manastırların ya da kiliselerin farklı olması durumunda kâfirler birbirine mirasçı olamazlardı.

Ebû Bekr b. Kâmil dedi ki: Vefatı esnasında Ebû Cafer'i ziyaret etmiştim. Ondan, kendisine karşı düşmanlık besleyen herkese hakkını helal etmesini iste-

dim. Doğrusu ben bunu, Ebu'l-Hasen b. el-Hüseyn es-Savvâf için istemiştim; çünkü Savvâftan kıraat okumuş idim. Taberî dedi ki: Bana karşı kim ne kötülük yapmışsa ve hakkımda konuşan her kim varsa hakkımı helal ediyorum; ancak beni bidatçi olmakla suçlayan bir adam var ki ona hakkımı helal etmem [O zamanlar bidat suçlaması, günümüzdeki anlamından çok daha fazlasını ifade etmekteydi]. Savvâf, Ebû Cafer'in talebelerindendi ve ipleri koparmayınca kadar da hocasına karşı saygılı davranmış, aleyhinde herhangi bir ihtiyat kaydı düşmemişti. Ne zaman ki Taberî *Zeyl'ü'l-Müzeyyeli*'i imla ettiğinde Ebû Hanife'den övgüyle bahsetmiş ve onun fakih, âlim ve takva sahibi bir Müslüman olduğunu söylemişti, işte o zaman Savvâf, Ebû Hanife'yi methettiği için hocasını tenkit etmiş ve onu terk ederek ağzına geleni söylemeye başlamıştır.

Ebû Bekr b. Kâmil dedi ki: [Ebû Cafer'e]; "Senden önce kim heva ehlini tekfir etmiştir?" diye sordum. [Ebû Bekr] Taberî'nin şöyle cevap verdiğini söyledi: İki adil imam; Abdurrahman b. Mehdî (198/815) Yahya b. Saîd el-Kattân (198/815). Taberî bir kimsede herhangi bir bidate şahit olsa onu derhal yanından uzaklaştırırdı.

Bağdat'taki şeyhlerden biri; "Resulullah Gadir Hum'da iken Ali b. Ebi Talib Yemen'de bulunuyordu." sözleriyle Gadir Hum olayını inkâr etmekteydi. Bu şeyh, belde belde menzil menzil tasvirlerde bulunduğu bir kaside-i müzdevicede Gadir Hum hadisi hakkında kinâyeli ifadeler bulunan şu beyitleri de okumaktaydı:

"Daha sonra Gadir Humm'a uğradık. Burası hakkında Ali'ye ve ümmî Nebî'ye yalanlar uyduran ne kadar da çok insan vardır!"¹⁵

Bu durum Ebû Cafer'e ulaştınca, Ali b. Ebî Talib'in fazileti hakkında bir konuşma yaparak Gadir Hum hadisinin farklı rivayetlerini zikretti. Bunları dinlemek için pek çok insan toplandı. Ahab-ı kiram hakkında uygunsuz sözler sarfeden Râfızîlerden bir grup da toplanmıştı. Taberî, evvela Ebû Bekir ve Ömer'in faziletlerini anlatmıştı. Abbasîler kendisinden İbn Abbas'ın faziletlerini de anlatmasını istediler. O da çok güzel bir konuşma eşliğinde bunlardan bahsetti. Anlattıklarının bir kısmını da imla etti; ancak ölmeden önce kitabın tamamını imla etmekten vazgeçti. Bu konu üzerinde çok fazla durduğunu düşünüyordu. Ebû Bekr b. Kâmil dedi ki: Taberî bu konuları daha fazla işlemedi. Gelgelim Taberistan'a yeniden gittiğinde halk arasında Rafızîliğin temayüz ettiğini ve sahabeye sebb ü şetmetmenin yaygın bir hâl aldığını gördü. Bu yüzden Ebû Bekr ve Ömer'in fazileti hakkındaki rivayetleri de imla etti ve korktuğu şeyler başına gelmesin diye hemen oradan ayrıldı.

¹⁵ ثم مررنا ببغدير حرم ... كم قائل فيه بزور حرم
على علي والنبي الأمي

Abdülaziz b. Muhammed et-Taberî dedi ki: Arkadaşlarımdan bazıları bana Ebû Cafer'in yanında yaşlı ilerlemiş bir şeyh gördüklerini söylediler. Ebû Cafer bu şeyhe saygı gösterip ayağa kalkmış ve ikramda bulunarak şöyle demiş: Bu adam, benim yüzümden maruz kaldığı şeyler sebebiyle üzerimde çok hakkı olan biridir. Şöyle ki, Taberistan'a gittiğimde Ebû Bekir ve Ömer'e sövmek yaygın bir hal almıştı. Benden, bu ikisinin faziletleri hakkında bir şeyler imla etmem istendi; ben de yaptım. Beldenin sultanı bundan hoşlanmayan biriydi. Benim imla ettiklerimi söylemek üzere yanına gitmişler; sultan da tutuklanmam için adamlarını göndermiş. İşte bu adam, acele davranarak arandığımı bildiren bir haberciyi bana gönderdi. Fark edilmeden hemen şehirden ayrıldım. Bu ise onların eline düşmüş. Benim yüzümden kendisine tam bin sopa vurulmuş.

[Abdülaziz] dedi ki: Taberî, dinî konularda son derece hassas ve dikkatli, nezih ve müttaki biriydi. Onun bu özelliğine, dini duyarlılığı ve faziletine dair işaretler taşıyan *Âdâbu'n-Nufûs* adlı kitabındaki satırlar ve kitap telifi, hadis yazımı ve imla ile meşgul olmasının yanı sıra Kur'ân'ı belli bölümler hâlinde kendisine vird edindiğini de eklemek gerekir. Taberî'nin, her gece Kur'ân'ın dörtte birini yahut büyük bir kısmını okuduğu söylenirdi.

Abdülaziz b. Muhammed dedi ki: Ebû Cafer, içi dışı temiz; mecliste yarenliği hoş; dostlarının sıkıntılılarıyla ilgilenen; yemesinde, içmesinde, oturup kalkmasında ve hal ve hareketlerinde zarafet sahibi; arkadaşlarına karşı hoşgörülü ve güler yüzlü biriydi. Hatta kimi zaman onlara şakalar yapar kimi zaman da kendisine bir meyve ikram edildiğinde, onunla ilgili öylesine önemli şeyler, o kadar kıymetli bilgiler verirdi ki bunlar ilim tahsiliyle, fıkıhla ya da ilmî meselelerle meşgul olmakla elde edilemeyecek kadar güzel bilgiler olurdu. Şayet bir kimse ona, mukabilinde kendisinin de herhangi bir şeyler verebileceği bir hediye sunsa, onu kabul ederdi; ancak mukabelede bulunamayacağı bir hediye ise kabul etmez, hediye verenden kendisini mazur görmesini rica ederdi. Ebu'l-Heycâ b. Hamdân (317/930) kendisine üç bin dinar yollamıştı. Parayı görünce çok şaşırılmış ve "Misiyle mukabele edemeyeceğim bir şeyi kabul edemem. Ben bu hediyeye denk bir şeyi nasıl temin edebilirim ki?" demişti. Kendisine, bu hediyenin bir şey karşılığında verilmediği, sadece Allah nızası için gönderilen bir ikram olduğu söylenmişse de kabul etmeyip onu geri gönderdi.

Ebu'l-Ferec b. Ebi'l-Abbas el-İsbehânî, zaman zaman Taberî'ye uğrar, ona, kitaplarından arz etmek suretiyle ders okurdu. Ebû Cafer ondan, küçük sofasına sermek için bir hasır getirmesini istemişti. Ebu'l-Ferec sofanın enini boyunu ölçtü ve Taberî'ye bir iyilik yapmak amacıyla oraya uygun bir hasır yaptırıp getirdi ve serdi. Evden ayrıldıktan sonra Taberî, Ebu'l-Ferec'in oğluna, babasına vermesi için dört dinar takdim etmişti. Ebu'l-Ferec parayı almak istemediyse de Taberî, hasırın ancak bu şartla kabul edebileceğini söyledi. Komşusu Ebu'l-Muhassin el-Muharrir kendisine iki piliç hediye ettiğinde kendisi de ona bir elbise göndermişti. Ebu't-Tayyib el-Kasım b. Ahmed b. eş-Şâir ile Süleyman b. el-Hâkânî demişlerdir ki:

Vezir Ebû Ali Muhammed b. Ubeydullah, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr'e nar göndermişti. O da narları komşularına dağıttı. Birkaç gün sonra vezir bu defa içerisinde on bin dirhem bulunan bir çanta gönderdi. Çantada bu parayı kabul etmesini rica ettiği bir de not vardı. Süleyman dedi ki: Vezir bana şöyle demişti: "Parayı şayet kendisi alırsa, ne âlâ; yok, eğer kabul etmez ise o zaman ihtiyaç sahibi talebelerine dağıtmasını rica et!" Çantayla birlikte, kişisel dostluğum bulunan Taberî'nin yanına gittim ve kapısını çaldım. Taberî'nin şöyle bir âdeti vardı: Dersini bitirdikten sonra kitap telifiyle meşgul olmak için odasına girdiğinde, çok önemli bir mesele olmadıkça kimse yanına giremezdi. Kendisine vezirin mektubu ile geldiğimi bildirince bana izin verdi. İçeri girip mektubu verdim. Taberî, "Allah onu da bizi de merhametiyle yarlıgasın! Kendisine selamlarımı götür ve bizi yine narlara döndürmesini istediğimizi [bir şey gönderecekse nar göndermesini istediğimizi] söyle." dedi ve dirhemleri almadı. Kendisine; "Bunları ihtiyaç sahibi talebelerine dağıt; geri çevirme!" deyince, "Şayet böyle bir şeyse muradı, [bunu da kendi yapsın]; zira kimin ihtiyaç sahibi olduğunu o daha iyi bilir." dedi ve mektuba cevap yazdı. Ben de yanından ayrıldım.

Ebu't-Tayyib ve Süleyman demişlerdir ki: Bir zaman sonra [Taberistan tarafından] Bağdat'a hacılar gelmeye başladı. Oradan gelen hacılar Taberî'ye memleketindeki arazilerinin gelirinden getirirlerdi. Bu sefer galiba kendisine pahalı bir hediye getirilmiş; ancak o bunu, bedelini ödeyerek satın almış. Bizi yanına çağırıyor. Gittiğimizde önünde paket halinde bağlı duran bir şey gördük. Bize; "Vezire gidin ve kendisine selamlarımı iletin. Bu bohça ile şu pusulayı da kendisine verin." dedi. İçerisinde ne olduğunu bilmediğimiz bohça ile birlikte vezire gidip emanetleri takdim ettik. Pusulada, kendisine Taberistan'dan getirilen bu hediyeyi vezire göndermeyi uygun bulduğu yazılmış. [Olayı rivayet edenler] dediler ki: Bohçayı açacak görevliye verdik ki ne görelim? İçinde çok güzel bir samur kürk! Kırk dinar kıymetindeki bu kürkü Taberî kabul etmek zorunda kalmıştı. O, insanlardan kendisine, kabul edemeyeceği hediyeler vermemelerini isterdi. Çağıldığı davetlere ya da düğün yemeklerine giderdi. O gün ve o ziyafet, orada bulunanlar için büyük bir gün ve büyük bir şeref vesilesi kabul edilirdi. Bazen talebelerinden bir grupla gezintiye çıkar, onlarla birlikte yemek yerdi.

İbn Kâmil demiştir ki: Bağdat eşrafından Ebû Ali Muhammed b. İdris el-Cemmâl bana dedi ki: Bir gün Ebû Cafer et-Taberî ile bir düğün yemeğine katılmıştık. Sofrada onun yanına oturmuştum da yemek yiyenlerin en kibarı, yarenlik edenlerin en zarifi olduğunu gözlerimle görmüştüm. Ziyafette su vermek ve diğer hizmetlere koşmak için etrafımızda dolaşan hizmetkârlardan birinin, bize ikram edilen yiyeceklere gözünü dikip baktığını görünce etten bir parça alıp kendisine uzattım. Bunun üzerine Ebû Cafer beni uyarıp; "Sana hem yemen hem de başkalarına yedirmen için kim izin verdi ki?" diyerek utandırdı. İbn Kâmil demiştir ki: Ebû Cafer kadar kibar yemek yiyen bir başkasını daha görmedim. Elini yemek tabağına uzatır, bir lokma alırdı. İkinci lokmayı almak için elini tekrar uzattığında,

bununla tabakta önceki lokmadan kalan artıkları sıyıyordu. Tabağın sadece kendine bakan tarafına yemek bulaşır. Bir lokmayı ağzına atarken evvela besmele çeker, daha sonra elindeki etten düşecek parçalar kalıp da koku yapmasın diye sol eliyle sakalını korumaya alırdı. Lokmayı ağzına koyduktan sonra elini sakalından çekerdi.

Ebû Bekr b. Kâmil dedi ki: Bize Ebû Bekr b. Mücahid anlattı: Bazen Ebû Cafer şehir dışına gezmeye çıkardı. Biz de kendisiyle giderdik. Taberî ile Bağdat'ta aynı mahallede oturan komşusu Ebu't-Tayyib b. el-Muğîra es-Sellâc bizi evine davet eylemiş ve sulu bakla yemeği ikram etmişti. Ebû Cafer'le birlikte biz de yedik; ancak o çok fazla yedi. O gün hoş sohbetine ve güler yüzüne hayran kaldık. Daha sonra meclisten ayrıldık. Ben, acaba çok yediği için bir rahatsızlığı olmuş mudur diye kendisine gittim. Yanında, yedikleri kendisini rahatsız etmesin diye kullandığı bazı ilaçlar ve hazmettirici tozlar gördüm.

Ebû Cafer ders yaparken ne genzinden gelen bir sesi duyulurdu ne tükürüğünü temizlediği ne de bir horultusu. Tükürüğünü temizlemesi gerektiğinde mendilinin ucuyla ağzının iki tarafını silerdi. Ebû Bekr b. Kâmil demiştir ki: Onun gibi olmaya ve onun yaptıklarını yapmaya pek çok kez teşebbüs ettim; ancak hiçbir zaman bunları bir alışkanlık haline getiremedim. Taberî'nin tevriyeli konuştuğunu ya da Allah adına ant içtiğini hiç görmedim. O, etin yağın yemezdi; sadece kırmızı et yerdi, onu da mutlaka kuru üzümle pişirirdi. Katı yağın mideye sıvanıp kaldığını söylerdi. Susam ve gömeç balından (petekli bal) uzak durur; bu ikisinin hem mideyi bozduğunu hem de ağız kokusuna yol açtığını ifade ederdi. Kuru hurmanın da mideye sıvandığını, görmeyi zayıflattığını, dişleri çürüttüğünü ve ete zarar verdiğini söylerdi. Ebû Ali es-Savvâf ona; "Ben ömrüm boyunca hurma yedim; ancak faydasından başka bir şey görmedim" demişti de Savvâfa, "Hurma zaten sana yapacağını yapmış ki!" diye cevap vermişti. Savvâfın dişleri dökülmüş, görme duyusu kaybolmuş, bedeni zayıflamış, yüzü de iyice sararmıştı.

[Ebû Bekr devamla] dedi ki: Taberî'nin uzun bir sakalı vardı. O, kendisine çok iyi bakardı. Ekmek olarak sadece yıkanmış buğday unundan yapılanı yerdi; çünkü ona göre güneş, ateş ve rüzgâr, pis bir şeyi temizleyen unsurlar değildi. Çoğu zaman Râzık üzümü [taneleri uzun, beyaz renkli bir üzüm çeşidi], Vezîrî inciri [Sâmerrâ bölgesinin Vezîriyye mıntıkasında yetişen ince kabuklu lezzetli bir incir çeşidi] ve yaş hurma yerdi. Kendisine genelde merada otlatılan koyunların sütü getirilirdi. Bu sütü süzdükten sonra, bir kısmı buharlaşıp gidinceye kadar tencerede kaynatırdı. Bir kaba ekmek dider, üzerine de kaynamış süt dökerdi. Daha sonra soğuması için bunu bir tarafa bırakır; ardından üzerine kekik, çörek otu ve sıvı yağ dökerdi. İsfîzecâbî [tadı tuzu olmayan yavan aş; hasta yemeği ya da çorbası] ve zîrebâcî [sirke ve kuru meyve ile yapılan ve daha sonra güzel koksun diye içine za'feran katılan, üzerine kimyon türü şeyler serpidikten sonra bir parça tatlandırıcı da koyulan bir sos çeşidi] çok severdi. Koruk zamanı koruk yerdi. Yaz aylarında hays [hurma, kavut, yağ karışımı], reyhan ve nilüferi eksik etmezdi. Yemeğini yedikten sonra sade bir kumaştan yapılmış, sandal ağacı ve gül suyu ile

boyanmış, yenleri kısa bir elbiseyle kaylûle yapmak üzere odasına çekilirdi. Daha sonra kalkar, evinde öğle namazını kılar; ardından ikindiye kadar kitap telifiyle meşgul olurdu. İkinci vakti mescide giderek namazını kılar ve akşama kadar kimi zaman onlar Taberî'ye okumak kimi zaman da Taberî onlara okutmak suretiyle talebelerine ders takrir ederdi. Daha sonra yatsıya kadar fıkıh ve daha başka dersler gibi programındaki dersleri verir; sonunda evine dönerdi. Gündüzlerini ve gecelerini Allah'ın tevfiği ile kendisinin, dininin ve ümmetin hayrına uygun şekilde taksim etmişti.

[Buz satıcısı] Ebu't-Tayyib es-Sellâc; buzu sevmeyen, buzlu suyu ancak bir tasta ısıttıktan sonra içen Taberî'den, içme suyunu kendisinden almasını istemişti. Ebu'l-Kasım Süleyman b. Fehd el-Mevsilî hediye olarak Taberî'ye süzme bal gönderir; o da bunu kabul ederdi. Vefat ettiği zaman evinde on bir testi süzme bal bulunmuş, bunlardan bir kısmının eksildiği görülmüştü. Ali b. Zeyn et-Taberî'nin *Firdevsü'l-Hikme*'sini yazmıştı. Bu eseri, müellifi Ali b. Zeyn'den semâ' yoluyla almış idi. Ebû Bekr b. Kâmil dedi ki: Bu eserin Taberî'de altı cüz olarak mevcut olduğunu gördüm.

Ebu'l-Abbas b. el-Muğîra es-Sellâc dedi ki: Güzel ahlâk sahibi olan ve aynı zamanda Ebû Cafer'in mezhebiyle amel eden oğlum hastalandığında Ebû Cafer demişti ki: "Şimdi sana dediklerimi yapacaksın, tamam mı?" Ben de "Evet" dedim. "Çünkü onun sözleri ve görüşleriyle teberrükte bulunurdum." Dedi ki: "Evela oğlunun başını tıraş et! Daha sonra onun için yufkadan yapılmış yağlı bir cevzâbe pişir [tandırda kat kat yufka ile yapılan bir yemek çeşididir. Tandırın üst kısmına da küçükbaş hayvan eti ya da kuş eti konur ve et piştikçe akan yağ alttaki yufkaların üzerine damlar]! Yağını bolca koy ve tıka basa doyuncaya kadar oğluna yedir. Daha sonra yemekten arta kalanları başının üstüne koy ve bu şekilde uyumasını temin et; inşallah şifa bulacaktır." Dediklerini yaptım. Bunlar, oğlumun şifa bulmasını sağladı. Bu Ebu'l-Ferac, Ebû Cafer'den kısa bir süre önce vefat etmiştir. Ebu'l-Ferac, konuşma güçlüğü çeken biriydi. Bir gün Taberî'nin yanında bunlar münazara ediyorlardı. İçlerinden biri et yahnisinden (الطبيخ) bahsetti. Ebu'l-Ferac dedi ki: "[الطبيخ] değil, ama (طباقة) yemişim." Taberî; "(طباقة) ne ola ki?" dedi. Ebu'l-Ferac; "Yani (طباحة) [yumurta, soğan ve etle yapılan bir yemek çeşidi] demek istedim. Araplar cîm harfini kâf ile okurlar ya?" dedi. Bunun üzerinde Taberî; "Desene o zaman sen de Ebu'l-Ferac b. es-Sellâk'sın!" dedi. O zamandan sonra Ebu'l-Ferac'ın adı, Ebu'l-Ferac b. es-Sellâk olarak kaldı ve insanlar kendisine bu isimle takılır oldu.

Ebû Bekr b. el-Cevâlikî konuşmalarında kimsenin duymadığı kelimelere başvurur, jest ve mimiklerini, karşı tarafı kızdıracak kadar çok kullanırdı. Bir gün yine bu şekilde konuşmaya başlayınca Ebû Cafer; "Senin bu hallerine sinir oluyorum" dedi. O zamandan sonra Cevâlikî'nin adı, 'Taberî'nin, sinirlendiği adam' [بغض الطبري] olarak kaldı. [Ebû Bekr b. Kâmil] dedi ki: Bu adamı günün birinde kemerli kapının orada gördüm. Verrâklardan birine gidiyormuş. Bizim bulundu-

ğumuz yerin önünde durdu ve selam verdi. Verrâklara gitmek için orada durduğunu söyleyerek özür diledi ve bize; “Şol kimse olmasaydı ben şol kimsede olmazdım (لولا من ما كنت بالذي)” dedi. Yani; “Şayet orada hiç kimse [beklediği birini kastediyor] olmasaydı senin dükkânının önünde durmazdım (لولا من ههنا ما كنت لاقف (علي حانوتك)” demek istiyordu.

Ebû Cafer’in, eskiden beri muzdarip olduğu satılcın rahatsızlığı vardı ve nihayet bu hastalık onun yatağa düşmesine sebep olmuştu. Ali b. İsa kendisine bir [Hıristiyan] tabip göndermişti. Tabip, “Neyiniz var?” deyince Taberî, hastalığının ne olduğunu, tedavi için neler kullandığını, o vakte kadar bu hastalıkla ilgili neler yaşayıp neler yaptığını, tedavi etmek için neler yapması gerektiği ve bunlardan neleri yaptığını dair her şeyi anlattı. Tabip ona; “Ben, kendinle ilgili bu söylediklerinden daha fazlasını yapamam ki zaten! Vallahi, şayet sen bizim dinimizden olsaydın, kesinlikle bir havari muamelesi görürdün. Allah sana şifa versin!” dedi. Ali b. İsa’ya gelerek durumu anlattığında, duydukları sebebiyle Ali b. İsa çok memnun oldu.

[Yakut el-Hamevî diyor ki]: Taberî’nin biyografisinde söz konusu edilen bu haberlerin büyük çoğunluğu, onun hayatını müstakil bir eserle anlatan Abdülaziz b. Muhammed et-Taberî’nin kitabından ve Ebû Bekr b. Kâmil’in Taberî’yle ilgili haberleri toplayan eserinden derlenmiştir. Kuşkusuz en hayırlı olana sevkeden, Allah’tır!